

Adatok az orosházi mezőgazdaság második világháború alatti történetéhez (1939—1944)

FORMAN ISTVÁN

Az 1744-ben újjá alapított *Orosháza* az ország területéből elfoglalt földterület nagyságánál mindig nagyobb szerepet játszott a magyar mezőgazdaság történetében. Az orosházi mezőgazdaság fejlődésének története ma már ismert, mindenki számára elérhető, egy rövid időszak, a második világháború alatti korszak kivételével. E korszak feldolgozását több tényező is indokolja: egyrészt a századunkban nem tapasztalt belvíz és árvíz pusztítása Orosháza határában, másrészt a győri program mezőgazdaságot érintő részének pozitív hatása, aminek eredményeként ekkor érte el a tőkés mezőgazdaság fejlődésének csúcspontját vidékünkön, viszont ezt az eredményt az 1940-től kezdődő hadigazdálkodás (jegyrendszer, kötelező beszolgáltatások, igénybevételek, a Jurcsek-rendszer) rövid idő alatt tönkre tette, oly annyira, hogy 1944-ben már a korábbi évekhez képest lehetetlen volt az újratemelés.

A cikk¹ közzétételét az is indokolja, hogy még nem jelent meg olyan tanulmány, amely egy település mezőgazdaságának fejlődését ebben a fontos időszakban hasonló részletességgel vizsgálta volna.²

Termelési viszonyok

A felszabadulás előtti utolsó, az 1935. évi általános mezőgazdasági összeírás az alábbi birtokviszonyokat regisztrálta:³

A birtokkategóriákon túl figyelembe kell venni, hogy az egyes rétegekhez való tartozást a nagymérvű állattartás is erősen befolyásolta, valamint a föld minősége, fekvése, és a vetésszerkezet is.

Orosháza község határában három nagybirtokos volt: maga a község: 1554 kh, Geist Gáspár és Gáspárné: 1010 kh, és lovag Zelensky Róbert: 1194 kh. A kiscsáki Geist-birtok nem élt benne Orosháza gazdasági életében, hiszen egy enklávén helyezkedett el, valójában egy jól vezetett középbirtok volt. A Zelensky-birtok pedig elmaradt szegény gazdaság volt. Ha eltekintünk a község tulajdonában levő földadó alá nem eső területtől (utak, terek, utcák, beépített terület stb.) akkor a nagybirtok területe 13,5%-ra csökken.

Az 1935. évi földbirtokösszeírás utáni változásokat nem ismerjük, csak következtetni tudunk rájuk az egyes utalásokból. Ezek szerint a Nagytádi földreform során földhöz juttatottak 50%-a már a háború előtt elvesztette földjét.⁴ A háború alatt a föld adásvétele felgyorsult. Akik csak tehették — nemcsak gazdagparasztok, de a hivatalnokok és a csendőrök is — a pénzüket igyekeztek földbe fektetni. 1944 szept-

A birtokok száma

Nagyság (kh)	Orosháza	Orosházi járás	Békés vm.
1 kh-n alul	3421	8214	27 538
1—5 kh	1024	5902	23 378
5—10 kh	376	1477	7 521
10—20 kh	295	1185	6 725
20—50 kh	193	783	4 720
50—100 kh	12	103	814
100—200 kh	4	23	218
200—500 kh	1	21	98
500—1000 kh	—	11	37
1000 kh felett	3	12	64
	<u>5329</u>	<u>17 731</u>	<u>73 109</u>

Érdeemes a fenti táblázatot százalékarányban is kifejezni, hogy ezáltal még pontosabb képet nyerjünk:

Nagyság:	Orosháza:	Orosházi járás:	Békés vm.:
1 kh-alul	64,19%	46,32%	37,66%
1—5 kh	19,21%	33,28%	31,97%
5—10 kh	7,05%	8,33%	10,28%
10—20 kh	5,53%	6,68%	9,19%
20—50 kh	3,62%	4,41%	6,45%
50—100 kh	0,22%	0,58%	1,11%
100—200 kh	0,075%	0,13%	0,29%
200—500 kh	0,018%	0,11%	0,1%
500—1000 kh	—	0,06%	0,05%
1000 kh felett	0,056%	0,06%	0,08%
	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>

temberében a gazdagparasztság panaszkodott is emiatt.⁵ Erre utal az is, hogy 1945 tavaszán, a földosztás során, a nagybirtokokkal egyszerre osztották ki a háború alatt szerzett földek 5 kh-n felüli részét.⁶

A földbirtok — tulajdonviszonyok ismertetésénél nem feledkezhetünk meg az orosházi gazdag parasztok más községekben levő földjeiről sem. Ezek jelentős részét az 1929—1933-as nagy gazdasági válságot kihasználva vették, hiszen 1925-ben még

A birtokolt terület megoszlása:

Nagyság:	Orosháza:	Orosházi járás:	Békés vm.:
1 kh-n aluli:	904 kh	2 418 kh	9 273 kh
1—5 kh	2 315 kh	13 117 kh	57 797 kh
5—10 kh	2 439 kh	10 221 kh	54 253 kh
10—20 kh	4 068 kh	16 479 kh	95 615 kh
20—50 kh	5 425 kh	22 321 kh	140 532 kh
50—100 kh	770 kh	6 642 kh	54 041 kh
100—200 kh	598 kh	3 057 kh	29 162 kh
200—500 kh	216 kh	6 305 kh	29 233 kh
500—1000 kh	—	7 140 kh	25 510 kh
1000 kh felett	<u>3 610 kh</u> 20 345 kh	<u>20 746 kh</u> 108 456 kh	<u>139 573 kh</u> 634 890 kh

A birtokolt terület százalékosan:

Nagyság:	Orosháza:	Orosházi járás:	Békés vm.:
1 kh-n aluli:	4,44%	2,22%	1,4%
1—5 kh	11,37%	12,09%	9,1%
5—10 kh	11,98%	9,42%	8,6%
10—20 kh	19,99%	13,19%	15,0%
20—50 kh	26,66%	20,58%	22,2%
50—100 kh	3,78%	6,12%	8,5%
100—200 kh	2,93%	2,81%	4,6%
200—250 kh	1,06%	5,81%	4,6%
500—1000 kh	—	6,59%	4,0%
1000kh felett	<u>17,7%</u> 100,0%	<u>19,12%</u> 100,0%	<u>22,0%</u> 100,0%

csak 6 fő tulajdonában volt 1021 kh, ez 1935-re 1554 kh-ra nőtt. Így gazdagodott meg Csizmadia András, de így vett az evangélikus egyház is két részletben 69 kh -t. Elsősorban Szentetornyán vettek földet, de vettek Gádoros és Szentes közötti Kiskirályságon, Pusztaföldváron, a vásárhelyi határban, s voltak földjeik Csanádapácán és Ambrózfalván is.⁷

1935-ben a község területének 19,1%-át, összesen 3888 kh földet adtak haszonbérbe 783 földbirtokból 864 esetben.⁸ Ezek megoszlása a következő:

A gazdaság nagysága:	A bérletek száma:	A bérelt terület:
1 kh alatt szántóval:	120 fő	38 kh
1 kh alatt szántó nélkül:	245 fő	49 kh
1—5 kh szántó:	198 fő	531 kh
5—50 kh szántó	216 fő	2. 845 kh
50—100 kh szántó	1 fő	52 kh
100—500 kh szántó	2 fő	332 kh
1000 kh felett	1 fő	41 kh

1935-ben a kettős vagy többes foglalkozásúak 1306 földbirtokban 1514 kh területet birtokoltak, és abból 204-en haszonbérbe adtak 618 kh-t, amit a fenti táblázat magában foglal. A korlátolt forgalmú földbirtokok hasznosítását is bérbeacással oldotta meg a római katolikus egyházközség és az evangélikus egyházközség: összesen 332 kh-t. A község 1935-ben csak 41 kh-t, később többet adott ki kishaszonbérbe, általában 305 kg/kh búza haszonbérért egészen 1942-ig, akkor megszűntették.

Ha a bérleteket tartalmazó táblázatot vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a bérletek zöme a középparaszti kategóriából került ki. Feltehetőleg olyannak adták ki bérbe, aki a megműveléshez szükséges szerszámokkal is rendelkezett, tehát inkább a gazdagparasztság és a középparasztság erősödött általa. A 1 kh alatti terület a bérlők pedig kertészkedésre, vetőmag és virágmag termesztésre bérelték.

A bérbeadásnál még a rokoni kapcsolatok is szerepet játszottak, a nagyszülőktől a várható örökrészüket a fiatalok vették bérbe.

A haszonbérletek egy részét több évre adták ki. Általában augusztus hónapban hirdették meg az Orosházi Friss Hírekben a vasárnapi és a csütörtöki számokban. Elemezve az ajánlásokat a vizsgált időszakban azt tapasztaljuk, hogy 1943-ban, de főleg 1944-ben megemelkedik a haszonbérletbe és felesbérletbe ajánlott földek mennyisége. 1944. augusztus 24-én, csütörtökön 1669 kh-t ajánlottak Orosházán és környékén. Ha ehhez hozzávesszük, hogy ekkor a község is ismét növelni akarta a bérbeadandó területét, e két jelenséget — más adatokkal is összevetve — úgy értékelhetjük, hogy a munkaerőhiány okozta, amely olyan mértékűvé vált, hogy a középparaszti gazdaságok munkáját is veszélyeztette.

Osztályviszonyok a mezőgazdaságban

A lakosság foglalkozás szerinti felmérését a második világháború előtt utoljára 1930-ban végezték el. Az 1941-es népszámlálás adatait foglalkozás szerint taglalva az 1947-ben történt részleges publikáció során nem tették közzé, így az 1930-as adatokra vagyunk utalva. Ezeket az 1935-ös üzemi összeírás adataival vetettük össze, de teljesen pontos adatokat így sem nyerhettünk, mert kellő támpont híján az első világháború okozta születési apály mélypontot és halálozási csúcspontot nem lehetett figyelembe venni, pedig 1930. és 1941. között bizonyosan okozott változásokat.

Nagybirtokos, gazdagparaszt (20 kh felett)

220 fő (4%)

Középparaszt: (önálló) (5—20 kh)	670 fő (13%)
Kisparaszt (5 kh alatt)	1195 fő
Gazdasági cseléd	347 fő
Mg. munkás (1 kh-n atuli földdel)	461 fő
Mg. munkás föld és bérlet nélkül	1601 fő
Mg. munkás házzal vagy házrészsel	724 fő
Félproletár, proletár összesen	4328 fő 82%
Mezőgazdasági népesség összesen:	5218 fő 100%

A mezőgazdasági népesség 6470 főt tartott el. Közülük került ki a 450 férfi és 282 nő segítő családtag. Kérdéses lehet még a 277 napszamos hovasorolása. Eredetüket tekintve ők a mezőgazdasági népességhez sorolhatók, akik nincstelenek lévén mindenféle munkaalkalmat megragadtak, hogy megélhetésüket biztosítsák.

Orosháza község határában két *nagybirtok* volt. A kakasszéki birtok tulajdonosa, a Zelensky család Budapesten élt. Az uradalmat intéző vezette. A községben még az előljáróságon sem szerették őket. Adóhátralékuk volt mindig, előfordult, hogy zálogolni is kellett az uradalomban. Különösen visszatetszést váltott ki a gyopárosi vármegyei üdülő megvásárlása kapcsán tanusított, feudális kényúrhoz hasonló magatartásuk: útszolgalmi jogot vindikáltak maguknak a csak sétálásra használt gyopárosi parkon keresztül.

A másik nagybirtok jellemző példája volt a magyar síkvidéki kapitalista nagybirtoknak, csak kisméretben. Tulajdonosa Geist Gáspár ugyan aktívan nem vett részt a birtok irányításában, de ott élt a birtokon. A birtok intézője Bierbaum Miklós volt, maga is 60 kh tulajdonosa. Az aratást kévekötő aratógéppel és aratóbandákkal egyszerre végeztették. Így augusztus közepére már a csépléssel is végeztek. Ezután az aratók (akiknek a teljesítményébe a gép teljesítménye is beleszámított: a gép után ők végezték el a keresztberakást, behordást) a trágyakiszórásnál napszámot teljesítettek. Így mind a két fél jól járt. A munkások tudtak keresni, az uradalom pedig hozzájárított az ipari növények betakarításához. A kiscsáki Geist uradalom annyi ipari növényt termelt, hogy 1944 augusztusában a cselédeknek a fizetség fejében bőségesen tudott hatósági áron eladni flanelt, fehér ágyneművászon, amiket akkor már régen nem lehetett vásárolni.⁹

Gazdag vagy zsirosparasztág. Darvas József véleménye szerint 25 kh földterület fölött lehet meghúzni a határvonalat Orosházán, mert ez az a terület, amelyik már egy bérest is el tud tartani.¹⁰ Számuk az orosházi határban a jogi személyekkel együtt is 220 körül mozgott, s másutt birtokosokkal is legfeljebb 250-re tehető. Az orosházi határban ők birtokolták a határnak mintegy 30—34%-át. A gazdaságok 4%-a tartozott ide. Ez kedvezőbb a járási (a gazdaságok 5,1%-a a földterület 41,7%-át birtokolja) helyzetnél és a megyei helyzetnél: (a gazdaságok 8%-a uralja a földterület 42%-át) is. Orosházán nem volt birtok a 200—500 kh-s kategóriában, 200 kh-nál nagyobb birtok is csak az evangélikus egyházközség 223 kh-s birtoka, amit kisbérletek formájában hasznosítottak.

Középparasztág. 5—20/25 kh között. A felső határt nem tudjuk pontosan meghúzni. A gazdaságok 12,5%-a a határ 32—36%-át birtokolta. Az átlagos birtoknagyság itt 11,1 kh, a járásban és a megyében is hasonló: kb 10 kh. Azonban Orosházán az intenzív művelés többet eredményezett.

Kisparasztág. 5 kh alatt 1 kh-ig. 1024 birtokos 2315 kh-t birtokolt. Ez a gazdaságok számának 19,21%-a, 2,2 kh-s birtoknagysággal. Ez az átlagos nagyság meg-

felel a járási és a megyei értéknek, de ott ez a kategória 10%-al nagyobb. Részben itt jelentkeznek a kettős foglalkozásúak birtokai (1506 személy birtokában 1514 kh terület). Ugyancsak itt vannak a Nagyatádi földreform kapcsán kiosztott 467 kh területből azok a parcellák, amelyek még nem kerültek a gazdagparasztság kezére.

Törpebirtokosok. 1 kh alatti területűek: 3421 db/64, 19% foglalták el a terület 4,44%-át: 904 kh-at. Átlagos nagyságuk 422 négyszögöl. Akár a járásban (a birtokok 46,32%-ára jutott 2,32% terület) akár a megyében vizsgáljuk (a birtokok 37,66%-ára jutott a terület 1,46%-a) azt látjuk, hogy itt nem játszottak olyan jelentős szerepet a birtokszerkezetben. A kettős foglalkozásúak másik része itt jelentkezett. Az 1 kh-n aluli birtokosok közül 1930-ban csak 68-an tudtak a mezőgazdasági munkából „önállóan” megélni. De itt találjuk az önálló birtokosok között másutt nem szereplő ház- vagy házrész tulajdonosokat is. Az a véleményünk, hogy ebből a birtokkategóriából nem jutunk el az agrárproletáriátushoz: tehát nem lehet azt mondani: „Orosházán 3421 az 1 kh-n aluli területtel rendelkezők száma, tehát Orosházán 3421 az agrárproletárok száma”; legfeljebb csak következtetni lehet.

Érdekes felfedezésre bukkanunk, ha az 50 kh-n aluli és felüli birtokok egymáshoz viszonyított arányát vizsgáljuk. Az 50 kh-n aluli birtokok száma a községben 99%; a járásban: 99%, a megyében 98%. Az 50 kh-n aluli birtokok területének aránya Orosházán: 74,5%, a járásban: 60%, a megyében 57,3%. Tehát a községben kevésbé volt szorító a gazdagparasztság és a nagybirtok nyomása.

Az ellenforradalom földreformja hosszas huzavona után a község három különböző helyen juttatott házhelyet illetve földet. Részben a község keleti részén 211 házhelyet, ez lett az ún. Nagyatádi telep; részben a község nyugati részén az ún. községi portán; harmadsorban a falutól észak-nyugatra, az ún. Rákóczi-telepen 787 házhelyet osztottak ki. Összesen 1058 fő jutott így házhelyhez 266 kh terület szétosztásával és ezen kívül még földhöz jutott 146 fő 467 kh területhez, (az átlagos nagyság nem érte el a 3 kh-t!). Az új birtokosok közül a községi portai és a Rákóczi-telepi lakosok az agrárpreletáriátushoz tartoztak, akik nehezen tudták fizetni a magasán megállapított vételárat. A Rákóczi-telepen lakók története pedig — döntően azért, mert a kakasszéki Zelensky uradalomból kaptak földet — külön kálvária. A vételárat ui. a szerződésben nem rögzítették, mert a tulajdonos keveselte. Így az ügyvédje 1929-től nem vett fel semmi pénzt. Az első azonosítási eljárásra 1931-ben került sor. A vételár feletti vita tovább folyt, a községi adóhivatal pedig attól függetlenül szorgalmazta a vételár törlesztését. 1938-ban bizonyos népszerűpolitikai kedvezményezés kapcsán a gyermekek száma után mérséklés illette meg a telepieket. Ennek megállapítására a község az OFB kiküldöttel lebonyolította az egyéni telekkönyvezést előkészítő második azonosítási eljárást. A községnek ezzel volt olyan célja is, hogy a lovaggal ennek alapján elrendezi az ügyet. A lakosok, akik már nem tudták követni figyelemmel a jogi procedúrát, akkor rátámadtak az OFB kiküldöttre: „Milyen jogon háborgatja őket a juttatott ingatlanok békés birtoklásában?” Ekkor megállapították, hogy a telepen 331 gyermek után jár kedvezmény a 643 közül. Ez a község által évente követelt átlag 1249 P-ből 133 P kedvezményt jelentett gyerekenként. A birtok örökösével 1942-ben sikerült megegyezni a vételárban: az 1921. évi november 7-i állapot kataszteri tiszta jövedelmének 60-szorosában állapították meg.¹¹

A rossz kereseti viszonyok miatt, a nem fizetés miatt már 1939. előtt is sok változás volt, különösen Rákóczi-telepen. 1939-től kezdve valamennyit javult a fizetőképesség, bár ez csak annyiban jelentett változást, hogy az évi részletet ki tudták fizetni. Még így is 978 földreformos volt 1940. nyarán a végrehajtandók listáján.¹² A gyulai pénzügyigazgatóság több személy ellen kimozdítást (vagyis kilakoltatást) javasolt, azonban a község elfektette az aktákat. Erre több oka volt: egyrészt Oros-

házáról „országgyarapításra” behívott katonák jelentős része innen vonult be, másrészt a belvízkárok miatt lakáshiány volt, még szükséglakások sem álltak üresen; harmadsorban a belvíz a telepet is károsította és a lakosok legalább igyekeztek a házukat tőlük telhetően lakható állapotban tartani. 1943 elején már csak kb. 50 személy-nél voltak adóhátralékok.¹³ A házhely és földhöz juttatottak végső soron jogérvényes birtokbakerülése azonban csak a felszabadulás után oldódott meg.

Földéhség. Az 1930-as évek végén ismét felmerült a kormánypropagandában is a földreform kérdése, ha taktikai céllal is, de ez elegendő volt ahhoz, hogy felgyújtsa az emberek képzeletét, annál is inkább, mert még az 1939-es választást megelőző propagandahadjáratban is komoly súllyal szerepelt. S amikor 1939. decemberében a Kisbirtokos Szövetség nagytermében erről tartottak előadást, ez zsúfolásig megtelt. Az uralkodó osztály azonban parasztfogásnak szánta csak a választások előtt, és érdemi tárgyalását húzta-halasztotta. A Rákóczi-telepek ebben az ügyben kérvénnyel fordultak a Földművelésügyi Minisztériumhoz, de onnan azt a választ kapták, hogy csak a „kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek előmozdításáról” szóló törvényjavaslat elfogadása után lehet szó a kérésük érdemi tárgyalásáról. Az ún. zsidótörvények földbirtokpolitikai intézkedései, amelyeket a helyi újságok is bőven ismertettek az antiszemitizmus felújítására és fokozására, napirenden tartották a témát.

1941. tavaszán a Földművelésügyi Minisztérium főfelügyelője vizsgálta a zsidótörvények hatása alá eső földbirtokokat. Megállapította; az orosházi határban csak 17,4 kh földterületre terjed ki.¹⁴ A környéken voltak ugyan ilyen birtokok, de azok más községekhez tartoztak és felosztásukra a háború folyamán nem is került sor.

1941. nyarán elterjedt a híre, hogy a szétdarabolt Jugoszlávia területén, a Bácskában a jugoszláv földreformot revízió alá veszik, és ennek megfelelően ott magyaroknak földet fognak osztani. Orosházáról is tömegesen küldtek földet igénylő kérvényeket Újvidékre, de mindenkit elutasítottak, csak az ott meghalt orosházi honvéd szüleit és testvéreit telepítették oda.

A felfokozott várakozást jellemzi Csizmadia András 1941. december 4-i képviselőházi beszédének az a kitétele, hogy ne halogassák a földreformot, ne fokozzák az elégedetlenséget, mert a végén más fog itt földet osztani.¹⁵ Ugyanebben az időben összeírták a házhelyigénylőket: ezernél több jelentkező volt.¹⁶

Rákóczi-telep „Új-osztás”. 1942. végén kezdődött meg a házhelyigénylési akció lebonyolítása. Ismét a kakasszéki uradalom földjéből kívántak parcellázni. Az uradalom 3 P-t kért négyszögölenként, az igénylők 1,2—1,4 P-t ajánlottak. A Földművelésügyi Minisztérium döntött: négyszögölenként 8,5 kg búza árának megfelelő összeget állapított meg, ami az 1944. márciusi búzaárat tekintve megfelelt az uradalom kérésének. Ennek egyharmadát 8 napon belül le kellett fizetni. Több igénylőnek nem volt annyi pénze, azért visszamondták. Telkeiket az újabb igénylők között kisorsolták. Végül is kb. 160 kh területet osztottak ki kb. 550 igénylőnek.¹⁷ Ezeknek a parcelláknak a birtokbaadása 1944 áprilisában meg is történt.¹⁸ Ez lett az „új-osztás”, amelyik a Szentesi út bal oldalán terül el.

Parcellázások a község területén. 1939-ben a község az ún. „tüdőgondozó telkek”-et és a járványkórházat eladta és parcellázta. A 2202 négyszögöl területet 13 telekre osztották szét.¹⁹

Az orosházi evangélikus egyházközség, amely 1942-ben iskoláinak egy részét renováltatta, hogy a megnövekedett építési költségeket fedezni tudja, parcelláztatta a Nagyatádi-telep mellett fekvő ún. „vizestemetői föld”-jét. Ez már kiépített utcákra nyíló telepegyüttes volt. 8 db 190 négyszögöles és 20 db 150 négyszögöles telekre mérték szét. Végeredményben 98 400 P-t kaptak a telkekért, miután a kikiáltási árat mérésélni kellett.²⁰

Termelő eszközök: a mezőgazdasági felszerelés

szántó	16 584 kh	legelő	770 kh
kert	794 kh	erdő	84 kh
rét	216 kh	nádas	53 kh
szőlő	76 kh	földadó alá nem esik:	1768 kh

A földek aranykoronaértéke átlagosan: 18,8 aK/kh. A két nagybirtok földjeinek értéke: 15,6 aK/kh, illetve 16,3 ak/Kh. Jelentős eltérés nincs. E földterület megművelésére az alábbi eszközök álltak rendelkezésre:

Gazdasági felszerelés, gépesítés. Az 1935-ben és az 1942-ben elvégzett országos felmérés adatait összevetve csekély gyarapodást tapasztalunk. Az évenként február 15-én végzett állatösszeírásokkal együtt a község a fontosabb gépeket is összeírta. Ezekből az tűnt ki, hogy elsősorban az erőgépek, de néhány másféle gép is üzemképtelen volt alkatrész hiány miatt. Ugyancsak nehezítette az erőgépek működését az üzemanyaghiány, szénhiány.

Erőgépek

	1935	1938	1942	1944. 01. 01	1945. 04. 05.
traktor	19	28	51	38 üzemképes	37 üzemképes
gőzgép		52	41	48	41
stabil erőgép (Diesel, villany)	99	nincs adat	30	nincs adat	nincs adat
járgány	20	nincs adat	74	nincs adat	nincs adat

Újdonság a tárgyalt időszakban a villanymotor megjelenése. A község traktorállománya 1935-ben az ország traktorállományának 0,27%-a, akkor Orosházán 558 ha jut egy traktorra. Ez 1942-re 0,48%-ra nőtt, a területrészesedés pedig 207 ha volt. Orosházán 1942-ben az 51 traktor mindegyikére 330 kh terület jutott, ugyanakkor Makón 1024 kh, Csongrádon 1672 kh, Gyulán 2801 kh, Szolnokon 1239 kh, Szentesen 846 kh, Hódmezővásárhelyen 1239 kh, Baján 756 kh, Békéscsabán 1470 kh. Tehát az orosházi traktorsűrűség kimagaslóan jó. Ezt összevetve az 1929-es európai értékekkel: Magyarországon 812 ha, Olaszországban 395 ha, Angliában és Svédországban 135 ha az 1 traktorra jutó terület.²¹ Tehát a helyi érték az országosnál jobb, közelített a nyugat-európai értékekhez.

Munkagépek. A traktorekék számának alakulása követte a traktorok gyarapodását. A Hajdúvölgyi és Monori Gazdakör pedig az új traktorral együtt boronát, kultivatort és hengert is vett.²² A cséplőgépek száma igen magas volt: 1935-ben 90 db, 1942-ben 99. Meghajtásuk traktorral, csökkenő számban gőzgéppel történt. 1 cséplőgépre negyedannyi terület jutott, mint az országos átlag. Így nagyon rövid idő alatt el tudtak csépelni, másrészt néhány orosházi gép rögtön a szentesi és a vásárhelyi határban vállalat munkát. Az ellátási nehézségek növekedésével, amikor minden szem gabona számított, hol az egyik, hol a másik határból tiltották ki az orosházi cséplőgépeket, vagy csak úgy alkalmazták őket, hogy nem kaptak élelmezést. 1942-ben már 11 traktorerőre használható kéveköti aratógépet találunk, ami a korábbi felmérésekben nem szerepel. Tehát a háború elején jelentkező konjunktúrát a gazdagparasztság

egy része a technikai színvonal fejlesztésére is felhasználta, hiszen a traktorereőre alkalmazott kéveköti-aratógép a 100 kh alatti birtokok gépesítésének a csúcsa.

Az állati erőre alkalmazott szerszámok közül az eke ellátottság valamivel jobb a megyei és az országos átlagnál. Számuk 1935-től 1942-ig 965-ről 1200 fölé emelkedett. Hasonló növekedést tapasztalunk a boronáknál és a vetőgépeknél is. Az állati erővel vont aratógép száma is megduplázódott 70-ről 140-re nőtt. Itt a kéveköti-aratógépekkel együtt a gazdagparasztság tulajdonképpen az aratást — az akkori magyar színvonalon — gépesítette! A kombájnok előtt ez jelentette a munkagépek csúcsát. Így a gépesítés terén az orosházi parasztság elérte az amerikai szintet. Az országos átlaghoz is viszonyítva a 151 aratógép mindegyikére jutó 122 kh nyolcszor kisebb, mint az országos átlag 1745 kh. A kéveköti aratógépek, de a lóvontatású aratógépek használata sem sértette a sajátos bérezés következtében a kisparasztok érdekeit.²³ (ahogy azt a Geist birtoknál láttuk.)

A takarmányelőkészítő gépek száma is 1187-ről 2600 fölé emelkedett. A magtisztító és osztályozó gépek száma is kb 40%-kal emelkedett. A tejjgazdasági gépek közül 166 kézi szeparátort, 116 vajköpülőgépet találunk, ami a gazdagparasztság országosan is jelentős szarvasmarhaállományát szolgálta. Meg kell említeni a 11 keltetőgépet, amely az ország legjelentősebb baromfifeldolgozó iparának utánpótlását segítette.²⁴

Az Orosházi Friss Hírek 1939. február 18-i száma nagy cikkben ismertette, hogy melyik mezőgazdasági szerszám mennyivel lett olcsóbb. Ez is része volt az 1938-ban beindult viszonylagos konjunktúrának. A fentebb ismertetett adatok alapján úgy látjuk, hogy az orosházi gazdag- és középparasztok azt igyekeztek kihasználni. A gépek számának és birtoktagozódásnak az összevetéséből a két nagybirtok leltárának az ismeretében az a kép derül ki, hogy a kisparaszti gazdaságok némelyikének még ekéje sem volt és csak néhánynak volt boronája. A középparaszti gazdaságok (5—20 kh) mindegyike el volt látva ekével, boronával, kukoricamorzsolóval, részben vetőgéppel, lókapával, szecs kavágoval, répavágoval.²⁵ A gazdagparaszti gazdaságok (20 kh felett) általában rendelkeztek ekével, boronával, vetőgéppel, töltőgéppel, lókapával, több mint felének aratógépe is volt. Náluk a takarmányelőkészítést szecs kavágo, répavágo, kukoricamorzsoló szolgálta, néhol motorral hajtva; voltak tejjgazdasági gépeik, a rendszeresen megtermeléssel foglalkozók ahhoz is beszerezték a gépeket. Néhány nagygazdának volt traktora és cséplőgépe is.

Rendszeresen, bár a háború miatt egyre csökkenő mértékben, használtak műtrágyákat is. A kisbirtokos Szövetségben, gazdakörökön keresztül hozták vagonként. A középparasztok is rendszeresen használtak szuperfoszfátot a 30-as évek végén, a 40-es évek elején. Bár ára négy év alatt hatszorosára nőtt, még 1943-ban is hozták.²⁶ 1935-ben több, mint 5 000 kh-t trágyáztak istállótrágyával, 1942-től kezdve ez a részarány is csökkent az állatlétszám csökkenése miatt. Ekkor még Geist uradalomban sem használtak táblatorzskönyvet, így a trágyázásról pontos képet nem nyerhetünk.

Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni az 1938—39-es száj- és körömfájás járványt. Ez elég nagy pusztítást okozott, de a több hónapon át tartó piaczárlat miatt a hasított körműeket nem lehetett piacra vinni, de elszállítani sem. (Így a sertésállomány 1939-ben az előző évnek 148,7%-a.) 1941. februárjában az előző évi belvíz miatt korábban nem ismert takarmányhiánnyal találkozunk. Ez a húsfogyasztás korlátozásának bejelentését követő riadalommal párosulva a sertések és szarvasmarhák számában erőteljes csökkenést okozott. Ezután kezdődtek a különféle korlátozások, és a háborús konjunktúra, amelyek az 1942-es csúchoz vezettek. Ezt követően viszont a korlátozások és a tenyésztőmunka sem képes pótolni a rekvirálások, beszolgáltatások apasztó hatását, amihez 1944. nyarán egy sertéspestis is járul, ami kb. 1000 db

Állatállomány. A felméréseket minden évben febr. 15-én végezték

	1935.	1938.	1939.	1940.	1941.
ló	2352	2306	2567	2769	2543
sz. m.	2606	2677	2948	2937	2736
sertés	16 267	12 592	18 728	11 616	9417
juh	675	553	578	1 222	430
kecske	...	110	123	140	175
	1942.	1943.	1944.	1944.	
			02. 15.	11. 20	
ló	3 054	2 154	1898	1098	
sz. m.	3 514	2 748	1597	1412	
sertés	15 644	7 822	8184	6419	
juh	800	461	597	...	
kecske	277	274	261	414	

sertést pusztított el. A háborús események nyomai komolyabban nem látszanak — az ország más vidékeihez képest — a ló állományt kivéve.

Orosházán csak a szükséges lómenyiséget tartották. Így azután a „ló-sorozások”-at követő honvédségi beszolgáltatás az érintett gazdáknál rögtön súlyos nehézségeket okozott. Részint az átvételi ár és a tényleges érték közötti különbség miatt, részint a pótlás nehézségei miatt. Néhány gazdagparaszt a háború idején a tanya körüli fuvarozásra ökörfogatot állított be. 1944 nyarán a lóhiány már olyan mértékű volt, hogy a járási mezőgazdasági bizottság a két orosházi laktanyából katonai lovak kölcsönzését kérte az aratás és hordás lebonyolításához.

A szarvasmarha állomány csökkenésével ellentétes tendenciát mutat a „szegényemberek tehené”-nek a kecskék számának alakulása. Számuk egyenletesen gyarapodott. Segítségével igyekeztek megoldani az egyre nehezebbé váló tejellátást.

Mivel a községben a legelők hamar kiszűnnek, így a juhállomány nem játszott jelentős szerepet, azért nem vizsgáljuk.

Az adatokat összesítve országosan is jelentős állatállományt találunk, ami intenzív állattartásra utal: 100 kh mezőgazdasági területre kivetítve 1935-ben 42 db, 1938-ban 29 db, 1942-ben 38,4 db számosállat volt. 1935-ben Békés megye átlaga a 18,5—20,5 értékek közé esik; az országos átlag pedig 21,9. A legjobb megyék (Vas, Zala, Somogy, Baranya) 26,5 fölött voltak.²⁷ Tehát nem túlozunk, amikor azt állítjuk, hogy Orosháza elérte a legjobb dunántúli állattenyésztő helyek színvonalát. 1935-ben az Orosházán összeírt 16 267 db sertés az ország sertésállományának 1,42%-a!

Ha pedig nemzetközi adatokkal vetjük össze (a következő táblázat), azt tapasztaljuk, hogy Orosháza nem éri el ugyan a világ élvonalát jelentő dán, holland és belga szintet, de meghaladja az osztrák, a csehszlovák, a brit, a francia, a jugoszláv és a román átlagot.

Az állatállomány összehasonlítása nemzetközi adatokkal:

Mg. terület 100 hektár mezőgazdasági területre jut

	(1000 ha)	sz. marha	sertés	ló	számosállat
Világátlag:	—	20	8	3	—
Ausztria	4 353	60	65	5	67
Belgium	1 833	91	54	17	102
Csehszlovákia	7 756	61	46	9	67
Dánia	3 138	106	101	19	125
Egyesült Ksg.	19 563	45	22	6	60
Franciaország	34 535	45	21	9	51
Hollandia	2 369	119	66	14	125
Jugoszlávia	14 382	34	35	9	52
<i>Magyarország</i>	7 557	25	69	12	49
Románia	15 006	23	15	11	39
Egy. Államok	346 407	19	14	3	27
<i>Orosháza</i> 1935.	10 652	24,6	153,5	51,7	73,1
1938.	10 652	25,2	118,8	21,8	66,2
1940.	10 652	27,7	109,5	26,1	71,3
1942.	10 652	33,1	147,6	28,8	85,6

(az egyes országokra vonatkozó adatok 1938—1939-beliek, az utolsó békeév adatait tartalmazzák.)²⁸

Az adatok értékelésénél azt is látni kell, hogy az orosházi kedvező mutatót a dán értéknél is magasabb sertésarány és a nagyszámú loállomány biztosítja, mert a szarvasmarhaállomány, ha van is lassú fejlődés, messze elmarad Romániát kivéve a többi országtól. Felmerülhet még a baromfiállomány beszámítása is, de azt csak a második világháború után kezdték el beszámítani.

Időjárás, belvíz, árvíz

A mezőgazdasági termelést döntően befolyásoló hőmérsékleti és csapadékviszonyok a következők alakultak 1939—1944 között:

1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.
11,1 C°	8,7 C°	10,1 C°	10,0 C°	11,4 C°	11,0 C°

Az 1939. év előtt a mezőgazdasági középiskola meteorológiai állomásán mért 17 év átlagos középhőmérséklete: 11,3 C° és az átlagos évi csapadék 577 mm.²⁹

Átlagos évi hőmérséklet:

Csapadék:	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.
január	22 mm	41 mm	47 mm	42 mm	34 mm	15 mm
február	17 mm	71 mm	43 mm	62 mm	29 mm	56 mm
március	42 mm	57 mm	56 mm	30 mm	23 mm	82 mm
április	5 mm	57 mm	59 mm	72 mm	16 mm	31 mm
május	170 mm	91 mm	50 mm	38 mm	38 mm	72 mm
június	53 mm	114 mm	95 mm	59 mm	82 mm	38 mm
július	6 mm	67 mm	38 mm	35 mm	42 mm	112 mm
augusztus	92 mm	66 mm	82 mm	54 mm	5 mm	7 mm
szeptember	51 mm	62 mm	56 mm	23 mm	31 mm	62 mm
október	133 mm	60 mm	89 mm	28 mm	21 mm	55 mm
november	54 mm	72 mm	42 mm	44 mm	133 mm	48 mm
december	11 mm	22 mm	45 mm	18 mm	37 mm	35 mm
összesen:	655 mm	771 mm	32 mm	505 mm	520 mm	614 mm

1939-ben kezdődtek a csapadékos esztendőik. A Tisza vize 1 hét alatt 5 métert emelkedett, a Fehér Körös kiáradt. A száraz április azonban az ilyen irányú aggodalmakat eloszlatta. A májusi özönvíz azonban már vízállásokat eredményezett, de ezeket a szomjas föld hamar beitta. Július elején nagy jég vert el mindent, de ez a hónapban az egyetlen csapadék. Ez aszálylly járt, ami a kukoricát sújtotta. Októberben ismét bőven volt csapadék. Ekkor — talán még véletlenül — az Orosházi Friss Hírek felhívta a figyelmet: „Orosháza szennyvize előnti a sóstóparti gazdák földjét, mert a hódmezővásárhelyi csatorna szája szűkebb.” Tehát az Orosházáról lefolyó víznek csak egy részét tudta a vásárhelyi csatorna hálózata levezetni, amely csak a száraz évek csapadékmennyiségének elvezetésére volt alkalmas. A levezetéshez a Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő Társulat hozzájárulása kellett. Ráadásul a levezetés természetes gravitációs úton csak Hódmezővásárhelyen keresztül lehetséges.

1940 január—februárjában leesett 112 mm csapadék hó volt, ami március elején is 10—20 cm vastagságban borított mindent. Hirtelen indult olvadásnak és telítette a talajt, az árkokat, a csatornákat. Ilyen körülmények között tört be a víz kelet felől, a magasabban fekvő Pustaföldvár irányából. A község szélén ideiglenesen emelt gáttal akadályozták meg, nehogy a községet elöntse. Április 20-án még 2200 kh állt víz alatt, 17 ház összedűlt, 17-ből kilakoltattak. A vízzel borított területeken tutajjal közlekedtek, mert a lónak is hasig ért a víz. A határban megfogott („szekrényezett”) víz azonban felduzzasztotta a talajvizet, amely a kutakból alacsonyabb kertekből feljött a község mélyebben fekvő keleti részén, a Nagyatádi-telepen. Szivattyúkkal emelték át a vizet a csatornába. Április 7-én a község délnyugati részén lépett fel víz, amit a közeli téglagyár kitermelés alatt álló gödrébe vezettek, így ott a téglagyártás leállt. Május végén olyan helyen támadott a víz: az északkeleti részén, a Szőlőkben, ahol az utcákban még árok sem volt, mert nem volt szükség rá. Június végén ismét nagy esők voltak, és a víz ismét elöntötte az alig egy héttel korábban vízmentesített Nagyatádi-telepet. Csak ezután vonult vissza lassan a belvíz. A pénzügyi hatóság július 12-én kelt jelentése 2141 kh elöntött területről 65%-os kárt állapított meg 43 716 P tiszta jövedelem után. De a csabai-gerendási részen még volt olyan tanya, ahonnan tutajjal jöttek ki a dűlőútra a kárbecslő tisztviselőért.³⁰ Összesen 1400-an jelentettek be elemi kárt, részükre 19 000 P segélyt állapítottak meg.³¹ Orosházán ebben az évben összesen 150 ház szenvedett kárt, amelynek értékét 52 185 P-re becsülték, csak az épületkárokat. Ennél több kárt az országban csak Békés község szenvedett, ott 199 épület rongálódott meg. De ezek nagysága nem érte el az orosházit, „csak” 37 000 P volt.³²

Az orosházi pusztítást döntően az okozta, hogy az általános csapadékos időjárás közepette a magasabban fekvő helyekről gravitációs úton ide folyt a víz a különböző csorgókon, egykori folyómedrekben, „völgyekben”. Itt pedig — mint valami féle természetes nagy tálban — megrekedt, mert nem engedték levezetni.

A hómezővásárhelyi kultúrmérnöki hivatal tevékenységéhez egy adalék: a hivatal rendelkezett az orosházi vizeket levezető csatorna zsilipjének megnyitásáról vagy elzárásáról. Arra hivatkozva nem engedték megnyitni sokáig, hogy „szűk a csatorna keresztmetszete”. Elfogadható az érv, de a bővítésére kínálókozó lehetőséget nem használták ki. Ui. Szegvár lecsapolásánál maradt 3 000 P készpénzük felhasználatlan, de ezt mint feleslegest visszaküldték, az orosházi csatorna keresztmetszete pedig változatlan maradt.³³

1940 ősze csapadékos volt. A földeken megállt a víz a csabai és a pusztaföldvári út között kb. 1000 kh területen, 20—30 kh-s foltokban.

1941-ben a talajvíz magassága az átlagosnál 2—2,5 méterrel volt magasabb egész év folyamán. A víz borította terület márciusban növekedni kezdett. Területe 15-én 2 180 kh volt. Az Alföldön ekkor kb. fél millió kh volt víz alatt. Orosházán azért volt különösen veszélyes a helyzet, mert ha nem tartják távol, úgy a beterület 80%-át elborította volna a víz 2—3 méter magasságban. Az alispáni jelentés január végén további bel- és árvízkárokkal számol, de azt is tudatja, hogy felszámolásukra nincs pénz.³⁴ A bajt még fokozta, hogy a község 5660 lakóházának közel 70%-a vályogból épült, és a vízzel átitatott falak leomlással fenyegettek. Az aláfalazáshoz viszont nem lehetett téglát kapni. Akadt olyan is akinek a tanyája közvetlenül a falu mellett állt: vízben; hogy a tanyáját mentse, éjjel átvágta a falut védő gátat, de a vizet hamar észrevették, és az átvágást eltömték. A helyzet február 22-én volt nagyon súlyos, amikor éjjel erős szél támadt, és méteres hullámokat hajtott neki a község védelmére emelt gátnak. Mindenki egész éjjel a töltésen dolgozott, így sikerült a vést elhárítani. Február végén már 1 millió téglára volt igény, de a téglagyárosok a meglévő készleteket az alacsony árak miatt nem akarták eladni és hatósági áremelést kértek és vártak! A községtől északnyugatra fekvő (ma már Orosházához tartozó) Szentetornya is nagy veszélybe került. Csak úgy tudták megmenteni, hogy a szentesi műúton át a vásárhelyi határba engedték a vizet. A műút ui. mintegy 1—1,5 m-es töltésként felfogta a keletről érkező vizet és nem engedte át a vásárhelyi határba. De ehhez az átengedéshez főispáni utasítást kellett.

A községi képviselőtestület ilyen helyzetben sürgetett március 5-én országos, állami erőből végrehajtott belvízrendezést. De kérésük a második világháború vérivatarában süket fülekre talált; másra: fegyverekre kellett a pénz. Március 20-án észlelték először, hogy apad a víz. A csorvási kanyarban 2000 kh-n állt víz alatt. Ezt a képviselő testület az ún. Hajdúvölgybe akarta levezetni, amely nem állt mezőgazdasági művelés alatt. A levezetésére kb. 3 km-es csatornát kellett ásni a Reck család föld adó alá nem eső birtokán. (nádas, szittyós terület volt.) A munkát elkezdték, de 1 km elkészülte után a család tiltakozása miatt leállították, a vezető mérnököt leváltották. Ennek az intézkedésnek a felfüggesztésére és a munka újbóli beindítására Csizmadia András nem volt elég. Államtitkári közbeavatkozás kellett, hogy május közepére elkészüljön a csatorna.³⁵ Május végén tudtak hozzálátni a szántóföldek víztelenítéséhez. Augusztus 8-án még mindig 1000 kh volt víz alatt, de már nem tenger vette körül Orosházát.³⁶ Szeptember elején kétnapos orkánszerű szél pusztította a kukoricát, letördelte a szárazakat és nagy kárt okozott. Nagy esőt hozott és a Nagyatádi-telep ismét víz alá került. Ezután a vénasszonyok nyara kellemes volt, de hamar véget ért, és október végén ismét gátat kellett építeni a község védelmére: November 9-én pedig már Gerendás és Csanádapáca felől ömlött a víz, amelynek erre volt természetes le-

folyása. A vizek karácsonyig szaporodtak: ismét tenger vette körül a falut, amiből a Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő Társulat szinte semmi vizet nem vett át, egyszerűen lezáratta a zsilipet. Orosháza pedig megpróbálta kinn a földeken „szekrényezéssel” (gátak közé szorítva) a vizet a belterületől távoltartani.

1942. január 14-én 2000 kh volt víz és jég alatt.³⁷ Ekkor következett az eddig mért leghidegebb időszak Orosházán: —27 C°-os hideggel! Sok hó leesett, még a kisvasút forgalmát is megbénította. Február 7-én a főszolgabíró árvízvédelmi értekezletet tartott, de csak a helyzetet tudták felmérni, mert a víz levezetése nem rajtuk múlt.³⁸ Február közepén megindult az olvadás. Olyan gyorsan, hogy még a legmagasabban fekvő helyen, a Szőlőkben is átnedvesedtek a falak. Február 26-án az ármentesítő lezáratta a lefolyócsatorna zsilipjét, de estére a kultúrmérnökség felnyitatta.³⁹ Március elején megsokasodtak a kilakoltatások. Ekkor már a község környékén minden gödörbe szivattyúztak vizet, még a korábban természeti értékiért kimélt Sóstóba is; annyit, amennyit az befogadott. Március 5-én több helyen átszakadt a gerendási gát, így a községi védőgáton a nyomás fokozódott.

1942. március 6-án 21^h45'-kor szirénázás riasztotta a község lakosságát. Csanád-apáca felől 200 méteres résen a víz áttörte a gátat és megindult Orosháza felé. Félő volt, hogy a nagy tömegű víz mozgási energiájával elsöpri a községi védőgátat. Az éjszaka folyamán erős fagyhullám érkezett, segítségével az áttörést sikerült lokalizálni. Amíg a község népe a pusztaföldvári határban viaskodott, a gerendási gátat több helyen átvágták és arról is megindult a község irányába a víz. Ezt is sikerült „szekrénybe” zárni. E naptól fogva katonai őrszemek is vigyáztak a gátakra. Fogatok száza hordták a földet az ideiglenes töltések megerősítésére.

A községtől délre, 25—30 km-re a Kétegyháza—Mezőhegyes vasútvonal töltése jelentős vízmennyiséget tárolt a déli oldalán, Csanád vármegyében. Ez azonban átszivároghatott (vagy átengedték), mert Orosházán a víz tovább emelkedett. A fenyegetett házak megóvására főispáni rendelettel igénybe vették a magánosoknál felhalmozott 170 000 db téglát. A márciusban végig közmunkán levő összes férfi már ereje végénél tartott, amikor új veszélyről érkezett hír: Romániában átvágták az iratosi csatorna gátjait!

Másnap jött a híre, hogy a szegedi csendőrök letartóztatták a békéssámsoni bírórt és 2 gazdát, és a szegedi törvényszék börtönébe vitték őket. Erre azért került sor, mert a falujukat menteni akarván a vásárhelyi határba engedtek valamennyi vizet a falut fenyegető csatornából. (Ha a falut elönti, úgymint arra folyt volna!) Az ügyben a két orosházi képviselő Csizmadia András és Dr. Torkos Béla is érintve volt, mert ott voltak, és ők tanácsolták. Ezután kihírdették az árvízokozókra a statáriumot. Erős fagyok következtek, olyan vastag lett a jégtakaró, hogy az embereket is elbírtá (március 15-én). A víz tovább emelkedett, a fagyos földből emelt gátak, erősítések pedig nem szilárdultak meg. Március 21-én érkezett a községbe Kállay Miklós miniszterelnök, aki „nem tudta elképzelni a helyzet súlyosságát”. Rögtön megnyitatta a Vásárhely felé vezető zsilipet. A kipusztult vetések pótlására vetőmagot ígért Bácskából. Igéretet tett, hogy a kormány minden lehetőt elkövet a segítségre.⁴⁰ Látogatása után bevezették, hogy a közmunkát meg lehet váltani. Ekkor már néhol 8 m széles gát védte a községet a 2,5—3 méteres víz elöntésétől. A csanádi vizekből a vasúton túlról jövő víz március végén még további 20—30 cm-es áradást okozott.

Beliczey főispán megállapítása szerint az országban Orosháza és Békéssámsón határában volt legrosszabb a helyzet. „Itt még májusban is 20 000 kh lesz víz alatt” — jósolta.⁴¹

Március 29-én reggel ismét szirénázás, félrevert harangok riasztották a községet. Az erős szél által felvert hullámok a gátakat szétveréssel fenyegették. Egész na-

pos munkával sikerült a vést megakadályozni, és estére a szél csendesült. E napon 2000 lovaskocsi és es majdnem 100 teherautó hordta a földet.

Április 7-én árvízvédelmi értekezletet tartottak. Megállapították, hogy a község anyagi ereje, a lakosság munkabírása az öthetes küzdelemben kimerült. A járás községei is nagy veszélyben vannak. Táviratban kérték a miniszterelnököt és az árvízvédelmi kormánybiztost, hogy a vizet Vásárhelyen keresztül a Tiszába vezessék le. 1500 ház rongálódott meg addig és 125 kilakoltatás történt. 15 km hosszú gát védte ekkor Orosházát!⁴²

Április 9-én tovább emelkedett a víz, óránként 10—12 cm-t a bánkúti vizek hatására. Ekkor már a védekezés felemésztette a község által felvett 50 000 P-s függőkölcsönt is. Április 18-án az országhatáron túlról érkezett a víz, és emelkedett napokon át. Április 21-én beomlott a gerendási gát és a víz elárasztotta a monori tanya-világot, (Orosházától keletre) ahol sorra omlottak össze a tanyak. 28-án két ember belefulladt a Csizmadia-lapos vizébe.

A leengedés a Tiszába nagyon lassan haladt, ráadásul a Tisza is áradt. Május 9-én arról olvashattunk, hogy tutajokon hozzák be a lovakat orvosi vizsgálatra. A víz alatt nem levő földeken sokan átjártak. A tulajdonosok, hogy az ebből származó károkat behozzák, 8—10 P-t kértek az átjárás jogáért. Májusban 1000 ember ásott csatornákat a határban egyszerre, bár a Tisza és a Maros magas vízállása miatt csak a hónap végén kezdhették el a levezetést. Május 21-én még 60—70 ezer kh állt víz alatt a megyében. Ennek fele abban az évben a mezőgazdasági termelésből kiesett. A környéken 7 útszakaszt rongált meg az árvíz és kijavításukra nincs terméskő — állapította meg az alispáni jelentés.⁴³

Május 23-án Bárcsay államtitkár árvízvédelmi kormánybiztos repülőgépes szemleútján összefüggő vízfelületet talált. Orosháza—Csorvás—Újkígyós—Kétegyháza—Elek—Almáskamarás—Bánkút—Medgyesbodzás—Csanádapáca térségében.⁴⁴

Május 30-án nyitották meg a vásárhelyi csatorna zsilipjét. A kormány Orosházát a joggal elmarasztalt Körös—Tisza—Marosi Ármentesítő Társulatba osztotta be, ami a községben elkeseredést okozott. Annál is inkább, mert a Társulat első ténykedése — még az árvíz elvezetése előtt — az árvízi szemle előtt — az adóívek összeíratása volt, rögtön, június első hetében.

A víz levezetésének ütemét jelzi, hogy június 28-án még volt olyan lapos, ahol 20 csónak szolgálta a forgalmat. Az Ádász-laposon július 3-án egy ember ismét belefulladt a vízbe.

1942-ben Orosházán 3 400 kh földet nem tudtak a szántó területből mezőgazdaságilag hasznosítani. A vízmentes területeken viszont olyan gyors volt a növényi kultúrák fejlődése, hogy július közepén már sürgős esőt vártak a kukoricára és a burgonyára a gazdák. A történetek után Csizmadia András nem ok nélkül követelte a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló törvény javaslat vitájában: „már most az összel csatornáztasson a kormány az árvízűjtött területeken.”⁴⁵

Jellemző momentum, hogy a több hetes szárazság után az első csapadék 50 mm-es felhőszakadás volt (aug. 7—8 közötti éjjelen) a Gádorosra vezető Pesti úton, amelyet még akkor is két oldalról gátak védtek a kinti vizektől, úgy összeszaladt a víz, hogy másnap még lovaskocsival is járhatatlan volt.

Szerencsére 1942 ősze száraz volt. Egyenletes elosztásban 22 napon esett 120 mm eső. A talajvíz karácsonyra ment le a normális szintre. Bizony még Szilveszterkor is működtek a szivattyúk, hogy az 1941. évről itt maradt vizet továbbítsák a Tisza felé.

Az 1943. év úgy indult, mint az előző három. A mélyebb területeken megjelent a talajvíz. A szivattyúk csak április végén tudták leszivatni. Március végén erős fagyok tettek kárt a gabonában. Aszályos nyár jött, augusztusban 5 mm esővel, de

már korábban sem volt elegendő csapadék. Így néhol a gabona 50—90%-os aszálykárt szenvedett.

Az 1944. év nagyon enyhe téllal indult. Számottevő csapadék nem is volt. Február végén nagy hóföretetg zúdult alá, ami meg is maradt. Március elején 5 napos esőzés olvasztotta el. Az emberek között „árvízpánik” tört ki, de másnap már megkezdődött az apadás, így nem lett árvíz. Az év folyamán egyenletesen volt csapadék. Júliusban 112 mm eső esett, így az augusztusi aszályt a növények el tudták viselni.

Munkaerőhelyzet, munkabérek

A munkaerőhelyzet alakulása. Orosháza területéről a 20 kh-n felüli gazdaságok, bérletek és a más határban levő orosházi tulajdonú földek művelésére vettek igénybe állandóan vagy ideiglenesen összesen mintegy 14 000 kh-ra bérmunkást. A bérmunkások száma az 1930-as népszámlálás alapján a mezőgazdaságban 3000 körül mozgott. A község 1939. februárjában 2000—2500-ra tette számukat. Ekkor már az engedélyezett létszámon felül sok embert hívtak be katonának, feltehetően őket nem számították be. Ugyanekkor télen csak 2—300 fős munkanélküliségről beszélnek, a valóság ennek 2—3-szorosa lehetett. 1939. januárjától a havi főjegyzői jelentés, 70, 80, 150, 80 és még májusban is 37 munkanélkülit jelentett. A számok azokat jelölik, akik kinn álltak az „embërpiacon” munkára várva. A jelentést Bulla főjegyző sohasem piaci napokon írta, amikor mindenki kiment, aki munkát keresett. Így adatait csak kritikával kezelhetjük. Június—júliusra a munkanélküliség eltűnt, felszívta az aratás-hordás-cséplés. Ennek befejeztével ismét voltak munkanélküliek, akik csak a kukoricatörésnél és a répaszedésnél találtak munkát rövid időre. 1939. február—márciusában az újságban megjelent gazdapanaszok arra utalnak, hogy agrárproletárok körében éltek illúziók a földelosztással kapcsolatban, hogy már ebben az évben sajátjukat művelhetik; más részük viszont Németországba akart menni dolgozni. Májusig tartottak ezek az illúziók.

1940. első hónapjaiban szintén voltak munkanélküliek. Számuk csak a belvív nyomán keletkezett munkaalkalmak hatására csökkent. Ez történt a következő két évben is. A belvívnek viszont volt egy ellentétes hatása is: az összedől, tönkrement tanyákból beszoruló cselédek, hónapos napszamosok egy része munka nélkül maradt. 1940. nyarán a nagyfokú behívások, a katonaságnak teljesített fuvarok okozta munkaerőhiányt az agrárproletárok sorsuk, anyagi helyzetük jobbrafordítására igyekeztek felhasználni. Erre kényszerítették őket a meggyorsuló áremelkedések is.⁴⁶ A napszamosok és cselédek ott hagyták a gazdát és ahhoz mentek dolgozni, aki többet fizetett.⁴⁷ Az ilyen jellegű panaszokra adta ki a kormány a 9.300/1939. ME. sz. rendeletet ismét, az aratás-hordás-cséplés biztosítására. Ez lehetőséget ad a munkaerő hatósági kirendelésére és karhatalmi ellenőrzésére. Ezzel a rendelettel kezdődött már az előző évben a gazdasági élet militarizálása. A munkamegtagadóknak súlyosabb esetben internálást, és munkatáborba helyezést írt elő a rendelet. Felhívták a főszebénybírók figyelmét arra is, hogy az ilyen jellegű ügyeket azonnal intézzék el. A következő évekhez az ehhez hasonló rendeletek egyre sokasodtak.

1941 nyarán — csak az első világháború idejéből ismert — munkashiánnyal találkozunk. Az aratási megállapodások, szerződések megkötése után még 80 férfit és 45 nőt igényeltek a földtulajdonosok aratásra. A bevonult kisbirtokosok családjai katonai segítséget igényelhettek az aratáshoz. A katonák itt részt is vettek az aratásban. 44,83 q búzát kerestek. Ennek hatósági árát kiosztották a katonai szolgálatot teljesítő mezőgazdasági munkások családjainak.⁴⁸

1942 nyarán a gazdák nevében Csizmadia András a vármegyei Mezőgazdasági Bizottság ülésén már a gazdaságok hadiüzemmé nyilvánítását kérte, de olyan bérekkel, hogy a munkás megéljen munkája nyomán. A kiscsáki nagybirtokos: dr. Geist Gáspár megállapította, hogy a megállapított bérekért nem lehet munkást kapni.⁴⁹ Az is sújtotta a mezőgazdasági munkásokat, hogy az infláció után kullogó keresetek emelésével náluk nem emelték fel a kereseti adómentes létminimumot: megmaradt 960 P; míg a magánalkalmazottakét felemelték 6000 P-re.⁵⁰

1944-ben a gazdasági cselédeket „röghöz kötötték”, megakadályozták, hogy munkahelyet változtassanak.⁵¹

1944. június 24-én járási értekezletet tartottak az aratás-hordás-cséplés munkáinak biztosítására. Itt az állami és társadalmi szervek vezetői megállapodtak abban, hogy mindenkit ki kell rendelni munkára, ha nem megy akkor internálni fogják. Szükségesnek látták a helyőrség állatainak is az igénybevételét.⁵² Az előjáróságtól 3 gazda kérte, hogy számára szervezzék meg a munkaerőt.⁵³ Ennek értékét jól mutatja a kiscsáki Geist uradalomhoz intézett felhívásra a főintézőtől kapott magánlevél. Ez az egész betűt minősíti, mondván: „egy épkézláb embert sem fog kapni ilyen módon.”⁵⁴ Jelentkezésre szólították fel azokat a munkásokat, akik csak aratásra szerződtek, hogy a cséplőgépekhez is álljanak el dolgozni.⁵⁵ A felhívásnak azonban kevés fogantja lett, mert néhány cséplőgép munkáshiány miatt nem tudott elindulni.⁵⁶ Ezért nyolcat el is adtak Orosházáról.

A mezőgazdasági munkások elégedetlenségének leszerelésére a patriarchális gazda—cseléd viszonyt reklámozták. Ezt célozták az idős cselédek „kitüntetései”, amit azok kaptak meg, akik 30—40 évet dolgoztak le egy gazdánál. Ilyen esetekben 50 P. jutalmat kaptak. Évente 2—3 fordult ilyen elő. Róluk a helyi lapok nagy cikkekben emlékeztek meg.

Munkaközvetítés. A községnek 1939-től lett a feladata. A fennmaradt adatokból a következőképpen állíthatjuk össze:⁵⁷

	1939.	1940.	1941.
Munkás igénylők:	61	58	132
Igényelt munkások:	—	—	—
Közvetített munkások:	1267	1043	1677
Munkanélküli:	100	150	150
Vidékre közvetített:	35	—	315
Külföldre közvetített:	—	—	35

	1942.	1943.	1944.
Munkás igénylők:	78	66	nincs adat
Igényelt munkások:	412	253	nincs adat
Közvetített munkások	404	253	nincs adat
Munkanélküliek:	nincs	nincs	nincs adat
Vidékre közvetített	638	224	nincs adat
Külföldre közvetített:	—	—	nincs adat

A fenti adatokat nagy fenntartással fogadjuk. Néhány megállapítással ki kell egészíteni: csak a hosszabb munkákra kötöttek szerződést az előjáróság előtt; nincs pontos kimutatás a belvíz-árvízvédelmi munkákon dolgozókról, valamint a honvédelmi munkajeggyel behívottakról sem. A becslést nehezíti az is, hogy ismeretlen a katonai szolgálatot teljesítők száma is a háború folyamán. De még ezeket is figyelembe véve lehettek olyanok, akik a hivatalos szervektől függetlenül vállaltak munkát. Ehhez 1939. májusáig nem sokan: ötvenketten kértek mentességi bizonyítványt.⁵⁸ Továbbá figyelembe veendő az agrárproletáriátus vidéki munkavállalásai az iparban, kubikon: róluk sincs kimutatás.

Ugyancsak nem jutunk messzire, ha az 1939. január 1-én életbelépett mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosításáról nyert adatok alapján próbálunk tájékozódni. Az 1938. XII. tc. értelmében csak a biztosítási igazolvánnyal rendelkező munkások és cselédek vállalhattak munkát.⁵⁹ Ha a gazdák enélkül alkalmazták őket, kihágást követtek el és megbüntették őket. 1939 őszén sok gazdát megbüntettek ezért. 1940 április végéig csak 1124 fő váltotta ki a biztosítási könyvét. 1941-ben 1731 fő, 1942 elején pedig 1581 fő rendelkezett biztosítási könyvvel.⁶⁰ A törvény értelmében az öreg mezőgazdasági cselédek jogosultság esetén havi 5 P havi járandóságot kaptak. 1939-ben 282 fő kapott 5 P havi járadékot.⁶¹ Ez az 5 P abban az évben 2—3 napi napszám bére, vásárlóértéke kevés volt, élmezésre is csak pár napig volt elegendő.

Munkabérek. 1939 augusztusában dr. Torkos Béla, orosházi kormánypárti képviselő interpellációt intézett a földművelésügyi miniszterhez, amelyben szóvátette, hogy az Orosházához tartozó kakasszéki Zelensky uradalomban 1/13-ot fizettek az aratóknak, holott főispáni felhívás volt az 1/11-ed fizetésére. Azt a választ kapta, hogy a jövő évi szerződések megkötése előtt törvényjavaslat készül a mezőgazdasági munkabérekéről. Ennek megfelelően a következő években a Békés vm-i Munkabérmegállapító Bizottság nyilvánosságra hozta a legmagasabb béreket július 1-től. Ezt követően minden év elején megállapították előre az egész évre havonkénti bontásban a napszámbéreket. 1943 júliusában ismét meg kellett állapítaniuk: fel kellett emelni a napszámbéreket, mert az infláció már annyira túlhaladta azokat. Valószínűleg ez következett volna be 1944. nyarán is, de akkor már a Munkabérmegállapító Bizottság nem ült össze. Az alábbiakban összevetjük a hivatalosan megállapított béreket (M) és a havi főjegyzői jelentések alapján ténylegesen fizetett (F) napszámbéreket. Ez az összehasonlítás az I. osztályúnak nevezett munkásokra, tehát felnőtt, erős, egészséges férfiakra vonatkozott, akiknek száma a katonai behívások miatt állandóan fogyott. A megállapított bér (M) a fizethető felső határt jelenti. A két oszlopsor összevetéséből az derül ki, hogy 1941 szeptemberétől kezdve a ténylegesen fizetett bérek felülmúlták a megállapított béreket. Ezután már csak egyszer fordult elő azonosság: 1943 augusztusában, amikor utólag felemelték a béreket, mert már a megállapított felső határnak majdnem a kétszeresét fizették. Hiába volt az 1943. február 22-én kiadott kormányrendelet, amelyik szigorú büntetést helyezett kilátásba annak, aki a maximális bérnél többet fizet vagy elfogad.⁶²

Mi okozta a napszámbérek ilyen mértékű emelkedését? Először is a munkaerőhiány (belvíz-árvíz, katonai behívások) másodsorban az infláció, harmadsorban a vetésterület átalakulása: munkaigényes növények előretörése. Az aratási részesbér a háború alatt végig 1/12-ed rész volt, tehát 1939-hez képest rosszabbodott. (A Geist birtokon 1/11-ed részért arattak.)⁶³ Csökkentették a cséplés—kazalozás munkadíját is: élmezés nélkül az elcsépeelt gabona 4%-a volt a fizetés. A géptulajdonosok évről-évre kísérletet tettek az üzemanyag árának részben vagy egészbeni áthárítására a munkásokra. Ez erősen csökkentette a munkások keresetét.⁶⁴

	1939.	1940.		1941.		1942.		1943.		1944.	
		M	F	M	F	M	F	M	F	M	F
Jan.	2—3	—	—	2,5	2,5	2,5	5,0	2,7	6—7	4,8	—
Febr.	2—3	—	2—3	2,5	3,0	2,5	5,0	3,2	6—7	5,4	—
Márc.	2—3	—	2—3	3,1	3—4	3,1	5,	3,8	6—7	6,3	—
Ápr.	2—3	—	—	3,1	3—4	3,1	6,	4,3	6—7	6,9	7—10
Máj.	3	—	3	3,9	3—4	3,9	6—7	4,3	6—7	7,8	10
Jún.	3—4	—	3	3,9	4	3,9	6—7	4,7	7—8	8,1	—
Júl.	3—4	4,4	3—4	4,4	—	4,4	6—7	4,9	7—8	8,1	10—15
Aug.	3—4	4	4	4,4	4—5	4,4	5—7	7,2	6,5	7,7	15
Szept.	2—3	3,3	3—4	3,9	4—5	3,9	5—7	6,3	7—8	6,3	—
Okt.	—	2,7	3	3,9	4—5	3,9	6—7	5,7	7—8	5,7	—
Nov.	2—3	2,3	2,5	2,8	4—5	2,8	7	4,8	8	4,8	—
Dec.	2—3	2	2	2,8	5	2,8	—	4,5	7	4,5	—

Az éves cselédek járandóságába korábban csizma vagy bakancs és ruhanemű is beletartozott. Ezek beszerzése a ritka és kisértékű akciókat leszámítva szinte lehetetlenné vált. Különösen a lábbeli hiánya érintette kedvezőtlenül a munkásokat. 1942-től bevezették, hogy a gazdák a csizma, a bakancs, a tengeri járandóságot pénzzel megválthatják.⁶⁵ Ezután — mintegy válaszképpen — a cselédek a szerződés-kötéseknél földterületet kötöttek ki maguknak; tehát a pénz és az árucikk helyet a jobban értékesíthető mezőgazdasági termékért dolgoztak és ezt maguk értékesítették. Így a számításukat is jobban megtalálták.

Munkaidő, munkaszünet. A hónapos és éves cselédeket havonta egy szabad vasárnap illette meg, azt a szerződésben is kikötötték. (A Geist uradalomban 1—2 állatgondozó kivételével minden vasárnapjuk szabad volt a cselédeknek)⁶⁸ A munkaidejük elméletileg napkeltétől napnyugtáig tartott; de a nagy állatállomány miatt már gyakorlatilag korábban elkezdték a munkát. A napszámások munkaideje 7,5—13,5 óra között változott, a hónapnak megfelelően. Ezt a gazdák igyekeztek megnyújtani részben a munkaerőhiány, részben a berepülések miatt. (Az is lehet, hogy a napszámások emiatt is magasabbak a megállapítottnál!) 1944 nyarán olykor már éjjel, a teliholdnál is arattak a gyakori berepülések miatt. A napszámások béréhez a törvényes munkaszüneti napokon végzett munkáért 25%-ot kellett számítani. A munkaszüneti napok korlátozása már 1940-ben megkezdődött. Az alispán az egész megyére elrendelte július—augusztusra. Ekkor a levante foglalkozásokat is felfüggesztették. Hasonlóképpen történt 1941 március—áprilisban, június—júliusban és szeptember—októberben is. 1943-ban ezen túlmenően labdarúgó tilalmat is elrendelt. 1944. április 3-ától rendeltek el munkaszünet felfüggesztést és ez a felszabadításig tartott. Tehát a munkaidő növelésével és a munkaszüneti napok erős korlátozásával a mezőgazdasági munkásság kizsákmányolását fokozták.

Elszerződés. A község határában levő két nagybirtok közül a kiscsáki Geist uradalom munkaerősükségletét az évtizedek óta ott élő cselédcsaládokkal oldotta meg. Oda sem Orosházáról, sem Nagyszénásról nem szerződtek cselédet, csak kampánymunkára napszámásokat, aratóbandákat, mert az uradalom viszonylagosan

jól volt gépesítve. A kakasszéki Zselenszky uradalom munkaerőszükségletét részint helyből, részint Rákóczi-telepről oldotta meg. 1942-ben Heves megyéből hozattak 30 főt. Azonos területen a Geist uradalom foglalkoztatott több cselédet: 1940-ben 70-t, akiknek évi keresetük 1377 P volt a természetbeliakkal együtt. Kakasszéken csak 31 fő éves szegődményes volt (évi 920 P) és 26 fő hónapos (évi 780 P) A lakásviszonyok is Kiscsákón voltak jobbak.⁶⁶

A vidékre elszerződéssel végig találkozunk a háború alatt. Dolgoztak orosz-háziak Sárkeresztúron (Fejér vm.), Bácsalmáson, Püspökpusztán (Baranya vm.) Csorváson, Nagymágoacson, Zoltántéren (Csongrád vm.) a Helvéciai szőlőtelepen, Willmannszáláson (Somogy vm.), Székelyhídon (Bihar vm.), Mátészalkán (Bács vm.), Csesztvén (Nógrád vm.), Novákpusztán (Tolna vm.), Bodajkon (Fejér vm.) Az utóbbi helyre 120 munkás szerződött a járás területéről. A tótkomlói Füredi Pál volt a bandagazda. 1941. augusztus elején utaztak el az őszi betakarítási munkákra. A tulajdonos, Grünfeld Sándor azonban sorozatosan becsapta őket, és miután hiába panaszkodtak, november elején szerződést bontottak és hazajöttek. Itthon a panaszukat Bakos főszolgabíró elutasította: nem ő az illetékes. Így panaszukkal a móri főszolgabíróhoz fordultak, aki nekik adott igazat, és 2359 P megfizetésre kötelezte Grünfeld S. földbirtokost.⁶⁷ A vidékre történő elszerződés korlátozását két intézkedés jelentette. Az egyik a jegyrendszer teljes kiterjesztéséből következett: a vidékre elszerződöttek nem követelhettek munkaadójuktól élelmet. Így arra kényszerültek, hogy ott is a fejadagjukat fogyasszák, amit korábban félre tudtak tenni.⁶⁸ A másik egy főispáni rendelet volt 1943. augusztusában: más vármegyékbe csak a Békés vm-i Gazdasági Felügyelőség engedélyével lehetett szerződni.⁶⁹ Tekintve, hogy többségükben más vármegyékbe szerződtek el, ez a főispáni rendelet — amely a Békés vm-i birtokosok olcsó munkaerőszükségletét kívánta biztosítani — korlátozást jelentett.

1944 márciusában kubikosokat toboroztak „Acsoborgó”-ra erődítési munkákra. Ezután már minden toborzás a katonai szervezeteken keresztül történt. Pl. 1944. szeptember elején a 661. sz. Munkavezető Törzsparancsnokság munkásigénybevételt rendelt el és a községhez intézett parancsában 1500 (!) fő beidézését parancsolta.⁷⁰ Nincs nyoma annak, hogy a község mennyiben tett eleget a parancsnak. 1944 szeptember 25—26-án még kubikus munkára toboroztak polgári személyek, de ez teljesen eredménytelen maradt.⁷¹ A Tótkomlóson 25-én megjelent szovjet felderítő harckocsinak nagy híre támadt, senki sem akart akkor már a családjától elszakadni!

Németországba történt munkavállalás. Békés megye területéről 1938-ban 1600 mezőgazdasági munkás dolgozott Németországban. Orosházáról ekkor 44-en dolgoztak kinn.⁷² Mint az alispáni jelentés megállapította, a munkásokat két dolog vonzotta: az év egyik felére állandó, biztos kereset; a másik: az iparcikkek alacsonyabb árszínvonalára. Itthon is keresnének annyit, ha tudnának állandóan dolgozni, mondták a munkások.⁷³ A márkaátváltás azonban elhúzódott, még 1939. szeptemberében sem kapták meg a pénzüket.⁷⁴ Nagy volt az érdeklődés a német munka iránt, a munkások jobb szociális körülményei is kedvezően hatottak, ezért kérelmet intéztek az alispánhoz, hogy Orosházáról legalább 80 pár mehessen.⁷⁵ Az utazás kérdése március végén dőlt el: Orosházáról 50 fő mehetett. A munkások kiválasztása az itthoni szerződések megkötését elnyújtotta, és emiatt panaszkodtak a gazdák. Az 1939. évi munkavállalás nem sikerült nagyon jól. Szeptember végén már itthon voltak, ui. a sok lengyel hadifogoly olcsóbb munkaerő volt és a jegyrendszer miatt alig tudtak érdemlegesen vásárolni, pedig csak kevés márkát válthattak át pengőre. Így azután megcsappant az érdeklődés,⁷⁶ de még 1940-ben is 400 munkás utazott ki Békés vm-ből.⁷⁷ Közülük

az orosháziak számáról nincs adat. Utoljára 1941-ben voltak, de a 35-ös keretszámot nem sikerült feltölteni, csak 32-en utaztak.⁷⁸ Sokféle munkahelyen dolgoztak, legtöbbször burgonya és répaművelésen. Új technológiai ismereteket nem sajátítottak el. Azok találták meg legjobban számításukat, akik különféle iparosmunkákhoz is értettek és a nagybirtokon szakmunkát végeztek.⁷⁹ Néhányan „felültek” és hittek a náci propagandának, és készpénznek vették, hogy az ottani fejlettebb életszínvonal, a mezőgazdasági munkások számára is elérhető szociális és egészségügyi juttatások mind a náci rendszernek és személy szerint Hitlernek köszönhetőek, és ezt itthon terjesztették.⁸⁰

Növénytermesztés

A község összterületének 81,5%-a, 16 584 kh volt szántóföldi művelés alatt 1935-ben. A háború alatt az úgy módosult, hogy 1940-ben a belvíz miatt kb. 600 kh, 1941-ben 1—2000 kh, 1942-ben 3400 kh terület maradt műveletlenül, illetve bevetett terület vált használatlanná. A másik tényező: 1943. júliusáig, a gazdák igyekeztek minél több földet szántóföldi művelés alá fogni, pl. csökkentették a tanya területét. A Jurcsek rendszer hírére azonban a gazdák egy része észbe kapott, és művelési ág változását jelentette be: 117 gazda 943 kh (!) területtel csökkentette a szántóföldjét ugyanannyival növelte a kert területét; ui. az 1943—44. elszámolási évben a kert nem tartozott a pontrendszerrel kiszámított beszolgáltatási kötelezettség alá.⁸¹

Az 1938. március 5-én Darányi Kálmán által meghirdetett „győri program” kb. 400 millió P-t kívánt a hadsereg számára közvetett beruházásként fordítani. Ezek között volt ipari növények, olajos magvú növények termesztése, az állattenyésztés fejlesztése is. Mind olyan, ami a háborúban álló, gazdasági blokád által körülvett ország számára szükséges. Ennek megfelelően hoztak különféle intézkedéseket, állítottak be különféle szabályozókat és tervezték meg a Jurcsek pontokat.

A növénytermesztés hatékonyságát fokozó intézkedések. Általában el kell mondanunk, hogy a hadsereg beavatkozása a termelésbe és a termények igénybevétele a háború előrehaladtával egyre inkább fokozódott. Katonai rekvirálásokkal kezdődött; majd a termelés ellenőrzését fokozatosan átvették a katonai-félkatonai szervek pl. a leventeparancsnokok. Ők vették számba a készleteket, felügyeltek a betakarításra, rekviráltak, állatokat „soroztak”.

Intézkedések a gépek jobb kihasználására. A 3 éven át ismétlődő vízjárás talajromboló hatását traktorekével végzett mélyszántással próbálták ellensúlyozni. Erre a gazdák 15 cm mélyszántás elvégzéséért 10 P jutalmat kaptak a 255.900/1942. sz. PM. rendelet alapján, kataszteri holdanként.⁸² Ez tulajdonképpen a traktor munkadíja volt. Így azután még karácsony után is szántottak az orosházi határban és 1943. január végén 410 gazda (1/3-a 10 kh-n aluli) 3511 kh felszántásáért vett fel jutalmat.⁸³ 1943-ban decemberben már 550 gazdának fizettek ki ugyanezért 40 000 P-t.⁸⁴ A búza vetésterületének csökkentését úgy próbálták ellensúlyozni, hogy a kiemelkedő terméseredményeket elérő gazdákat jutalmazták. 1942-ben 165 gazda (közöttük 36 fő 10 kh-n aluli) kapott 5100 P jutalmat többletermésért.⁸² Az eredmények annyira biztosnak látszottak, hogy a Békés vm-i Mezőgazdasági Bizottság ülésén már 1942 őszén felvetették, hogy tegyék rendeletileg kötelezővé az őszi mélyszántást.⁸⁵ Minderre azért is szükség volt, mert már 1941-ben a belvíz nyomán a földeken sok helyen nádasodás, kakaerdő lépett fel,⁸⁶ másutt pedig szikesedés. 1942-ben hirdetmény tette közzé a szikes földek javításának lehetőségét, de senki nem jelentkezett.⁸⁷

A Monori Gazdakör 1944-ben 33%-os államsegélyt kapott traktorvásárláshoz. 23 tag állt össze, összesen 400 kh földdel, erre a vásárlásra.⁸⁸

A cséplési ellenőröket külön tanfolyamokon oktatták ki minden évben. A közfogyasztásra kerülő gabona minőségét egyre rontották, és ezt már a cséplésnél lehetett szabályozni. A tanfolyam befejezésével a résztvevők vizsgát és esküt tettek.⁸⁹

Vetőmagellátás. A mezőgazdaság fejlesztését célzó intézkedések között fontos helyet foglal el a vetőmagellátás, hogy ezáltal is emeljék a terméseredményeket; másrészt biztosítsák az addig még nem, vagy alig termesztett ipari növények termelését. Amíg azonban a 100 kh-n aluli gazdaságok valamelyik érdekképviselői szerven keresztül, vagy a község közreműködésével szerezték be a vetőmagot, addig a nagybirtokosok a Földművelésügyi Minisztériumból közvetlenül jutottak hozzá.⁹⁰ Ez annyit jelentett, hogy a 100 kh-n aluli gazdaságok csak akkor kaptak, ha a nagybirtokosoktól maradt a központi nemesített vetőmagból, vagy ha azok adták el.

1939-ben még csak kendervetőmagkölcönt szerveztek.⁹¹

1940 tavaszán zab és kukorica vetőmagigénylésre volt lehetőség, A 17,4 q zab meg is érkezett⁹² de a kukoricára befizetett előleget vissza kellett fizetni, mert nem kapott a község.⁹³ Április elején 150 q vetőburgonya érkezett: 9 f/kg áron.⁹⁴ Májusban, a belvíz után 81 kg napraforgó,⁹⁵ és 15 q kölesvetőmag érkezett igénylésre.⁹⁶ Augusztusban—szeptemberben búzavetőmagot igényeltek: 200 q-t Bánkúti 1201, 1205, és Székács 1055. fajtákból. Ezek akkor a legjobb fajták voltak, amelyek, a mezőgazdasági szakközépiskola tangazdaságában üzemi körülmények között a községi átlagtermés dupláját hozták gyenge talajon, így nem nagyon kellett próbálgatni a fajtákat. Az igénylők birtoknagysága 4—49 kh között mozgott.⁹⁷

1941-ben telepítettek egy 33 kh-s mintalucernást, 33 %-os vetőmagkedvezményrel.⁹⁸ Az 1941. évi vetőmagakciókban részt vevőket a 20 kh-n aluli árvízkárosultakra korlátozták. Konkrétan 3 q köles, 1 q muhar vetőmag érkezéséről tudunk.⁹⁹ Igényeltek a gazdák 123 q búzavetőmagot is.¹⁰⁰

1942-ben jelentős tavaszi vetőmag igénylést bonyolítottak le. A legjelentősebb tétel az 50 q tavaszi árpa volt.¹⁰¹ Majdnem 5 q kölesvetőmagot,¹⁰² ugyanannyi lucernavetőmagot¹⁰³ hozattak. A szentetornyai Székács majorból több, mint 400-an igényeltek kukoricavetőmagot, 100 q-t.¹⁰⁴ Nem sikerült viszont len és kender vetőmagot biztosítani.¹⁰⁵ A rákóczi-telepi lakosoknak 1 vagon vetőmagburgonyát hozattak, 275 igénylő volt rá.¹⁰⁶ Nyár végén 101 fő igényelt kb 300 q búzavetőmagot.¹⁰⁷

1943. év volt a csúcspont. 3 féle kukoricából 150 q-t, 150 q árpát, 13 q lucernát, 50 q zabot igényeltek.¹⁰⁸ A Monori Hangya Szövetkezet nemesített Gül Baba vetőmagot hozatott.¹⁰⁹ De mindent előre kellett fizetni, korábban az előleg is elég volt. A vetőmag ára 30—40%-kal volt magasabb az adott növény maximált áránál. Őszszel 68-an igényeltek búzavetőmagot.¹¹⁰

1944 elején a meghirdetett takarmányárpa és zab vetőmag rendelését lemondták.¹¹¹ Csak a 23 fő által igényelt 148 q Ella burgonya vetőgumó érkezett meg.¹¹² Augusztusban még 134 q-t igényeltek a Bánkúti 1201-es búzavetőmagból, de az már nem érkezett meg.¹¹³

A vetőmagakció csak az ipari növényekből volt kedvezményes, amíg lehetett kapni. A többiért előleget kellett fizetni, általában a tél végén. A tőkeszegény kis- és középparasztok így nehezen tudták megrendelni. A jelentőségét nézve azt látjuk, hogy a legkezezőbb esetben is az évi vetésterületnek a 10—20%-ára terjedtek ki. Viszont — tekintve, hogy ezek még nem hibrid vetőmagok voltak, tehát jó tulajdonságaikat tartósan megőrizték — általános fajtajavulást eredményeztek. Aki törődött azzal, hogy jó vetőmagot vessen el, az évente más vetőmagot rendelt. Olyan gazdával nem találkoztunk az igénylők között, aki csak 1 növény vetőmagját rendelte volna minden évben.

Egyéb akciók. 1941-ben a kisczudák állami segítséget kaptak göré építésére,

amire a vizes esztendőkből égető szükség volt. Többen építettek, a számot nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy az ellenőrzés a kölcsönt felvevőknél mindenütt felépítve találta.¹¹⁴

A termelési kedv fokozására a Mezőgazdasági Kamarák termelési versenyt rendeztek. E versenyben az 1943. évi eredményei alapján az orosházi ricinus, szója, kukorica termelésével hoztak el díjakat, amikor a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara területén a Békés vm-i gazdák nyerték el a legtöbb díja.¹¹⁵

A föld hatékonyabb kihasználására köztesnövényeket is vetettek, a kisbirtokoknak a napraforgót kötelező volt szegélynövényként vetni. Így a föld is gyorsabban kimerült. A táperő utánpótlás biztosítására istállótrágya kezelési versenyt hirdettek, amire 22 fő jelentkezett.¹¹⁶

Vetésterület. A rendelkezésre álló adatokból négy év vetésterületét hasonlítottuk össze. A községi iratok közül csak ezek állnak rendelkezésre és ezek is hiányosak.

	1937 ¹¹⁷ .	1940 ¹¹⁸ .	1942 ¹¹⁹ .	1944 ¹²⁰ .
kenyérgabona	43,2%	40,8%	33,8%	40,3%
tak. gabona	9,5%	5,8%	5,7%	10,3%
tak. növények	41,3%	41,4%	32,6%	34,1%
ipari növ.	0,9%	2,5%	4,6%	5,9%
zöldség és él.	1,1%	2,0%	2,5%	3,6%
vetőmag	0,7%	—	0,7%	0,5%
ugar, víz alatt	0,1%	3,5%	20,6%	—
ismeretlen	3,2%	4,0%	—	5,0%

Az egyes növénycsoportok vetésterületének alakulásáról a következőket állapíthatjuk meg:

— a kenyér és takarmánygabona növények érzékeny károkat szenvedtek a belvizes években. Az őszi árpa vetésterülete 1/4-ed részére csökkent. 1937-es és 1944-es részarányuk az országos átlagnak megfelelő: 52,6% és 50,3%;

— a takarmánynövények részaránya egyértelműen visszaesett. A kukorica hanyatlása ugyan átmeneti jellegű, a lucernáé viszont tartós (824 kh-ról 28 kh-ra!). Ezen a mintalucernások sem segítettek. Ez bizonyára összefügg a rendkívüli erőszakos szálastakarmány rekvirálásokkal) amelyek elsősorban a lucernára irányultak). De összefügghet — részlegesen — a kukorica jobb hasznosíthatóságával is.

— az ipari növények részarányának egyértelmű növekedése nyilvánvaló: hat-szoros; ez kétszeresen felülmúlja az országos átlagot. Pedig ebben nincs is benne az 1944. évi napraforgótermés köztesnövényként, ami 1942-ben 411 kh volt. Lehet, hogy az adja az ismeretlen hasznosítású terület egy részét (kb. 3%). E növénycsoporton belül is jelentős a len és a cukorrépa előretörése. A két nagybirtok részesedése az 1944. évben a len 426 kh-s vetésterületéből 18 kh, a cukorrépa vetésterületéből 325 kh-ból 93 kh.

— a zöldség és élelmisznőnövények előretörése is szembeötlő. Szentetornyán a Székács majorban is volt egy konzervüzem, amelyik zöldségfélék savanyításával foglalkozott. 1942-ben kihirdették, hogy minden magán és közterületet babbal, borsóval, burgonyával kell bevetni. Ez meg is történt, de nem vált be a csorda miatt, amely tönkretette, lelegette. Ugyanebben az évben 820 kh területen köztesnövényként ba-

bot vetettek. Ez az árvíz után különösen az őszi szántású helyeken, vagy ahol az elpusztult búzára vetették, jól fizetett. Az 1942-es év vetésterületében — tekintve, hogy köztesnövényről van szó — nincs feltüntetve. 1944-ről viszont nincs ily adatunk. Több utalás van arra, hogy a törpebirtokosok, agrárproletárok a háború utolsó éveiben kertészkedéssel, vetőmagtermeléssel foglalkoztak,¹²¹ ez lehet a fentebb említett 3% mellett az ismeretlen hasznosítású terület hiányzó 2%-a.

— a vetőmagelőállítás csökkenő tendenciát mutat. Megítélésünk szerint nagyobb volt az adott számoknál. Ezek a számok ui. 1944-ben például a két nagybirtok és I termelő vetésterületét mutatják. A törpebirtokosokról és másokról nincsenek adatok. Pedig a Szőlőkben is, ahol hatalmas porták, kertek vannak, többen foglalkoztak vele. Törpeparcellákon, kertekben kertézmódszerekkel termeltek, így földtulajdonos iparos is. Volt ilyen Monoron is, annál is inkább, mert ezzel lehetett legelőnyösebben a kirótt pontszámot törleszteni.

A vetésterület alakulásáról összegezve megállapíthatjuk, hogy a takarmánynövények vetésterületének csökkenése az ipari és az élelmisznövényeknél jelentkezett többletként. Ez megfelel az országos képletnek, de nagyobb mértékű annál.¹²² Erre törekedett a kormányzat is, amikor az olajos magvú és az ipari növények termelését egyre szélesebb mértékben tette kötelezővé.¹²³ Viszont az hátrányosan érintette az állattenyésztést, amely nagy állatsűrűséggel rendelkezett, és a helyi takarmánybázison túl még takarmányimportra szorult a környező falvakból, viszont ennek lehetősége a háború alatt megszűnt. Az árvizes években kísérleteztek utóvetéssel: volt olyan hely, ahol háromszor is vetettek egy évben — eredménytelenül.¹²⁴ 1943-ban viszont az aszály miatt nem sikerültek a másodjára elvetett növények.¹²⁵ Volt olyan terület, a Lódi-lapos-ahol 3 éven át 100%-os volt a vízkár.¹²⁶

Terméseredmények. Vizsgálatuknál a kutató — különösen a háború alatt — áthághatatlan nehézségekbe ütközik. Arról van szó ui., hogy a beszállítatások miatt a gazdák igyekeztek tőlük telhetően minél több termést kivonni a hatóság felügyelete alól és saját részükre tartalékolni. Másrészt, ha rendelkezünk is a községi átlagokkal, azt a rendkívüli időjárási tényezők miatt csak korlátozottan szabad elfogadni, mivel mögötte óriási szóródást mutatnak az egyes területek. Csak a két legjelentősebb növény termésátlagait tudjuk rekonstruálni:

	búza	kukorica
1937.	9 q/kh	—
1939.	10 q/kh-nál kevesebb	rossz
1940.	5—6 q/kh	15 q/kh
1941.	10 q/kh	15 q/kh
1942.	6—9 q/kh	6/8—12 q/kh
1943.	5—8 q/kh	6 q/kh
1944.	nincs adat	15 q/kh

Ezek az eredmények a korabeli országos átlaghoz viszonyítva, még a jó talajt is beszámítva, nagyon jó eredmények. A búza terméseredményei a nagymérvű ingadozással is követik a hazai termésátlagmozgását. 1940-ben országosan rossz termés volt. Az 1942—43-as év változásait jól mutatja az, hogy azonos művelési feltételek mellett vizes nedves talajon 1942-ben 6 q/kh termett, a következő évben pedig a nagy

aszályban ugyanott 8 q/kh. Vice versa: 1942-ben a száraz, víz nem járta földek hoztak 9 q/kh-t, 1943-ban pedig csak 5 q/kh-t. Az 1944-es év átlaga csak javítana az összképen, hiszen úgy emlegették, hogy régen volt olyan jó termés, mint 1944-ben.¹²⁷ A kukorica még változatosabb képet mutat. A vizes években csak később tudták elvetni, sok helyen többször is kellett vetni, a beérése elhúzódott a hűvös nyarak miatt is. Az 1941-es és az 1944-es 15 q/kh (26 q/ha!) kimagasló jó termés volt!

Állattenyésztés

A korábbiakban már érintettük az állatállományt, mint a termelő eszközök egyik komponensét, a mezőgazdasági termelés egyik feltételét. Orosházán aktív tenyésztő munka folyt a szarvasmarháknál; kevésbé jelentős a sertéseknél és a nagyszámú baromfiállománynál, amelynek számbeli alakulására kellő adatok híján szinte még következtetni sem tudunk.

Állami intézkedések az állattenyésztés fellendítésére. A korábban már említett győri program a hústermelés fokozását is célul tűzte ki. Itt a hangsúly az állatállomány minőségének a javításán volt (az került a legkevesebb pénzbe!). A takarmányhiányon, amely egyre nehezebbé tette az állattenyésztést, az expresszhízalási mód propagálásával igyekeztek segíteni.¹²⁸ Ennek megfelelően hagyták meg a takarmányt az állatoknak, legalábbis kezdetben — de ez csak akkor volt hatékony, ha már az elválasztáskor a malacokat hízlalásba fogták, amit csak ritkán sikerült megvalósítani. A sertésállomány minőségének a javítására — tekintve, hogy a község jó minőségű kankat tartott — csak a nagyon kedvezményes akciókat használták ki. Így 1942-ben 4 db mangalica tenyész kocát vettek,¹²⁹ 1943-ban 15 db berkeshire-it (húsertés) vettek 30%-os kedvezményrel.¹³⁰ Többször hirdettek tenyészkan akciókat, de csak egyszer vettek négyet.¹³¹

Ezek az akciók igen alacsony határfokúak voltak, hiszen a sertésállomány 1%-át érintették.

Az államilag szervezett szarvasmarha nemesítési akciók színvonala minőségileg a helyi állományhoz képest alacsony volt, ezért abba nem kapcsolódtak bele. Inkább egyenesen Svájcból hozattak hasas üszőket, onnan hozattak korábban tenyész bikákat is. 1943-ban a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtokról vett a község 5 tenyész bikát.¹³²

A baromfiállomány nemesítésére tenyész kakas akciókat szerveztek. 1940-ben 46 db fehér magyart,¹³³ 1941-ben 32 db kendermagost vettek.¹³⁴ 1942-ben az állatok fejletlensége miatt nem vették át az árut.¹³⁵ Így az akció abba is maradt. 1942-ben az ONCSA 4 sokgyermekes családnak 18 belga óriás nyulat osztott ki tenyésztésre.¹³⁵

A baromfiállomány nemesítése is csak szerény eredményeket érhetett el, hiszen 1 millió darabba becsülték a tartott baromfi darabszámát!

Járványok. Az 1939—1944. közötti időszak a háziállatok járványával kezdődik és zárul. 1938—39. telén száj- és körömfájás járvány volt, ami április elején szűnt meg. A tavaszi állatvásár el is maradt miatta. A sertésállomány 0,4%-a (72 db) a szarvasmarhaállomány 5%-a (146 db) pusztult el.¹³⁶ Ugyanakkor a sertéspestis is pusztított, ami 0,7%-ot vitt el, (kb 130 db). A pusztítás tehát nem volt nagymértékű, inkább a veszély kiszámíthatatlansága növelte, mert kevés állat volt biztosítva. A járvány elterjedését zárlattal akarták gátolni, ami nem tetszett a gazdáknak, mert felgyűlt a sok jószág, a takarmányt megette. Az állatokat viszont nem tudták kellő áron értékesíteni, mert az állatárak alacsonyak voltak, a takarmányárak pedig magasak. 1939 őszén baromfikolera is pusztított.

1940 őszen sertéspestis ütötte fel a fejét ismét, de akkor nem okozott nagyobb kárt. 1944 forró nyarán ismét jelentkezett a sertéspestis, és 1500 db sertés pusztított el, a februári állomány 19%-át.

Szarvasmarhatenyésztés. A tenyésztőmunkával arra törekedtek, hogy a szimenthálinak egy igénytelen, az éghajlatot jól tűrő változatát nemesítsék ki, amely jó tejelő is. Ebből a célból rendszeresen hozattak Svájból bikát, hasas üszöket, majd amikor a lehetőség megszűnt, akkor 1943-ban a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtokról vettek. Itt szervezték meg a Békés vm-i Szarvasmarhatenyésztő Egyesületet is, még a húszas években, amelyet a háborús idők állami tenyésztésirányítása felhasznált a saját céljaira, itt volt a székhelye is. A tenyésztőmunka szempontjából Szentertornya, amely akkor politikailag különálló község volt, szorosan együttműködött Orosházával. 1939-ben a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 5 legjobban tejelő kisgazda tehene e két községben volt.¹³⁷ De említhetjük Gulyás Péter „Szekfű” nevű szimentháli tehenét, amely 1942—43-ban országosan is 3. lett a tejelő kategóriában.¹³⁸ Orosházi gazdálkodót is tüntettek ki „örökös szarvasmarhatenyésztő vándordíj”-jal, aki ezután a rádióban is tartott előadást saját gazdaságáról (Horváth Imre volt.)¹³⁹

1939-ben a tavaszi budapesti tenészkiállításról 1939-ben 9 díjat és 7 oklevelet; 1940-ben 16 díjat, 1941-ben 7 díjat és 5 oklevelet; 1942-ben 9 díjat és 5 oklevelet hoztak haza. A felvitt állatok közül azokat, amiket eladásra hirdettek, mindig eladták már a kivagonírozás előtt, legalább katalógusáron, de inkább fölötte. A Tiszántúlról, a Bácskából, majd Észak-Erdélyből is jöttek Orosházára bikát vásárolni. A fejlődés 1941-ig töretlen volt. Akkor az is felmerült, hogy Orosháza község szarvasmarhaállományát mintaközséggé szervezik. Ez a háború miatt elmaradt. 1942-re még mennyiségi fejlődés következett, a takarmányhiány (rekvirálások, árvíz-belvíz!) miatt a tejtermelésben már ebben az évben fennakadások voltak. 1943-ban azonban a nagyhírű tenészbikákat elvitték máshová, helyettük kevesebbet, rossz minőségűt kapott a község: 22 bika helyett csak 12 gyenge minőségű lett.¹⁴⁰ Súlyosította a helyzetet, hogy 1942-ben 2288 borjút levágtak, ez az állománynak a 66%-a! 1943-ban 1232-t, ami az állománynak 33%-a volt! Ezzel a tehénállomány öregedett, minőségi összetétele is gyengébb lett, a tenyésztőmunka folytonossága megszakadt!

A korszakban a szarvasmarhatenyésztést a takarmányhiány gátolta. Korábban alig hajtottak ki a legelőre tehenet, 1940-től kezdve viszont állandó viták témája a kihajtásra jogosultság. A lekaszált szénát egymás után 4 évben a nagy esők teljesen kilúgozták (1940—1943.). A Közellátási Minisztérium 352 700/1941. sz. körrendelete maximálta az egyes állatoknak visszatartható takarmánymennyiséget, de ez csak a létfenntartáshoz volt elegendő a szarvasmarháknál; és azt sem tudták biztosítani. A legeltetési díj 6 év alatt 12 P-ről 80 P-re emelkedett. Hasonló arányú drágulást tapasztalunk a fedeztetési díjknál is.

Arról, hogy a rekvirálások, beszolgáltatások milyen arányban érintették az egyes birtokkategóriákat, nem találunk adatokat. De az 1944 nyarán elejtett utalásból — a tejlátatlanok számának növekedése — arra következtetünk, hogy az akkor bekövetkező erős számbeli fogyás a kisgazdaságokat érintette egyetlen tehenük elvesztésével. 1944 februárjában 1439 tehén és 89 üsző volt, a felszabadulás után, november 20-án pedig 759 tehenet és 523 üszőt találtak az összeírók.

Sertésenyésztés. Feldolgozták a magyar sertésállomány számbeli alakulását a II. világháború idején.¹⁴¹ Orosházán az állomány változásai követik az országos állomány alakulását, csak kifejezetten felerősítve azt.

	Országos állomány (1000 db)	Az előző évhez képest %	Orosháza (db)	Az előző évhez képest
1938.	5224	—	12 592	—
1939.	5808	11,1 %	18 728	48 %
1940.	4614	—20,6 %	11 616	—38 %
1941.	4518	— 2,1 %	9 417	—19 %
1942.	6126	35,6 %	15 644	66 %
1943.	5105	—16,7 %	7 822	—50 %
1944.	5396	5,8 %	8,184	4,6 %

Az 1939. évi 48%-os többletet a száj- és körömfájás miatt életbe léptetett zárlat okozta. Ezen túl 1949-ben rossz kukorica termés volt, így 1940 februárjában 7000 darabbal kevesebb sertést találtak.

A változások felerősítésének az okait már érintettük: száj- és körömfájás, az 1939. évi rossz kukoricatermés, belvív miatt a kukorica vetésterülete csökkent, gyenge termék, ami takarmányhiányt okozott. 1941-ben a belső fogyasztást korlátozó intézkedések a jó kukoricatermésrel párosulva nagy létszámnövekedést okoztak, ezt azonban nem tudták felhizlalni. (A községi vágóhídon 1821 malacot vágtak le, korábban semmit.) Így az összmenyiség súlyát tekintve romlás kezdődött. Ennek következménye: nem volt elég érett a hús, a levágott sertésekből kevesebb zsírt tudtak nyerni. 1942 őszén és 1943 elején nagy volumenű kiszállítások történtek, amelyek 1943 nyár végéig tartottak.

Az állomány minőségét tekintve 1942—43-ban, amikor országosan a húsfajták számaránya 30% körül mozgott, Orosházán meghaladta az 50%-ot, sőt 1941-ben 63,78% volt. Ez szintén tudatos, hosszútávú tenyésztői munka eredménye volt. A gazdálátogatásokról készült riportokból tudjuk, hogy több gazdag paraszt tanuján fajtatizta állományok voltak a hússertések különböző válfajaiból. Az egy hizót hizlalók viszont a fehér hússertés és a mangalica keresztezését kedvelték.¹⁴²

Ha a kocák számát vizsgáljuk. Orosházán is követi a sertésállomány egészének a változását 1943-ig. Korábban 5,3—8% között mozgott, 1943-ban 12% fölé emelkedett. A kocák számán belül a hússertés fajtájúak számaránya 40% fölött volt. Figyelembe véve tehát a hússertés fajtájú kocák magasabb fialási számát, az orosházi kocaállomány is képes volt ugyanannyi, ha nem több malac fialására viszonylagosan, mint 1944-ben az összsertésállomány 16,7%-át kitevő 509 ezer koca.

Ha a sertés és a szarvasmarha szerepét összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy a sertések száma a szarvasmarhának rovására növekedett. Ez a sertés gyorsabb rotációja és jobb hasznosíthatósága miatt történt. Különösen felmérhető a Jurcsek-rendszer hatása az árviszonyokra ennek megfelelően: az anyakocák árai 1943 tavaszán megduplázódtak. A választási malacok és az anyakocák árai szinkronban mozogtak: 4—5 pár választási malacért 1 anyakocát. Áruk 1939. és 1944. nyara között tizenöt-szörösére emelkedett. (12—16 P-ről 170 P-re, illetve 50—100 P-ről 800—1600 P-re). Ez megfelel a fejenkénti bankjegyforgalom emelkedésének.¹⁴³ Egyetlen más mezőgazdasági terméknek sem növekedett ilyen mértékben az ára, de ipari terméknek sem.

1940 végéig kb. 10 személy és vállalat hizlalt 10-nél több sertést egyszerre. Ezután a magánszemélyek a takarmányhiány miatt csökkentik a hizók mennyiségét.

A gazdag és középparasztok, iparosok száma, akik egynél többet hizlaltak, még 1941. végén is 1700 körül mozgott. Az ő tulajdonukban volt a sertésállománynak mintegy fele. Az állománynak ezután bekövetkező rohamos csökkenése is inkább őket érintette, mint a csak 1 hízót hizlalókat. 1942 őszén sok sertést kötöttek le a hadiüzemek hizlásra. Ezek tulajdonképpen bérhizlalási szerződések voltak, amihez a gazda adta a takarmányt, az állatot, ő dolgozott vele, előleget kapott, és napi áron adta el. Így a termelők jobban jártak, mert a szükséges takarmányt a beszolgáltatás alól mentesítették és nem kellett kényszerárfolyamon beszolgáltatni. A kormány azonban észbe kapott, és az 1942 decemberében kötött bérhizlalási szerződéseket a Közellátási Minisztérium már nem hagyta jóvá.¹⁴⁴ A hizlás ilyen megoldására 1943 őszén is tettek kísérletet, de akkor már nem mentesítették a takarmányt és a gazdákat megbüntették, mert a mentesíteni ígért takarmányt feleltették.¹⁴⁵ Ezeket az ügyleteket a gazdakörök bonylították le. Minthogy iratanyaguk megsemmisült, számszerű adatok nem állnak rendelkezésre. A hízók értékét mutatja, hogy 1943-ban tűzifát már csak úgy tudott a község vásárolni, hogy a vételár egy részét hízókkal egyenlítették ki.

A földmunkások, földnélküli ipari munkások, a hadba vonultak hozzátartozói, családjai is igyekeztek télire egy malacot vagy süldőt hizlalni. Az ő számukra az emelkedő választási malac árakon túl a hizláshoz szükséges takarmány beszerzése okozta. Ezen a téren a beszolgáltatások, a háborús élelmiszergazdálkodás. A németeknek való szállítás miatt csak korpához jutottak, de ahhoz is csak minisztériumi kiutalás, vagy a közellátási kormánybiztos, a főispán rendelete szerint. A két helyi képviselő alkalomadtán igyekezett ebben az ügyben eljárni, de ők sem sokat tudtak elérni. 1941. áprilisában két részletben 200 q-ra adtak ki utalványt, de 150 rászorult így sem kapott.¹⁴⁶ Feltehetően nem alaptalanul írt a kormánypárti újság visszaélésekről.¹⁴⁷ Ugyanez év júniusában az aratás előtt a Futura 10—10 kg kukoricát adott el részükre és 1—1 kg-mal becsapott 7—800 embert.¹⁴⁸ De ezek a lehetőségek is szűkültek. 1942-ben még 315 q korpakiutalást kapott Orosháza, a következő évben már csak 80 q-t. Ez utóbbit már csak a hadbavonultak hozzátartozói között osztották szét: 164 család kapott, tehát kb. 50 kg jutott egy családnak, egy malacra, ami meglehetősen kevés, a tartáshoz sem elég.¹⁴⁹ Így mindenki azzal hizlalt, amivel tudott, pl. burgonyával.¹⁵⁰ Ebből a helyzetből következett azután, hogy 1944 nyár végén a gazdák a legkevésbé sem siettek a kukorica letörésével és beszolgáltatásával, hanem várták a felszabadulást: hogy majd utána fel tudják használni takarmányozásra.

Lótenyésztés. A lóállomány, mérsékelt szaporodás után, az 1942. évi összeírást követően 1 év alatt 900 darabbal csökkent. Ennek ellenére az állati munkaerő 1943. októberében majdnem érintetlen.¹⁵¹ 1944. folyamán a felszabadulást megelőző és követő igénybevételek miatt nyolcszázalal csökkent, így az 1944. novemberi lóállomány az 1938. évinek csak 47,6%-a: 1098 db. A lóállomány egészségi állapotát nagyon lerontotta az 1940. nyarán történt honvédségi igénybevétel. A visszaadott lovak mirígykört terjesztettek (kehhágás), sok ló annyira el volt csigázva, hogy néhány nap múlva itthon, a gazdájánál elhullott. Emiatt tapasztaltunk 226 db-os fogyást.¹⁵²

Az orosházi lóállomány minősége korábban is elismert volt. A fedezettetés még 1942-ben is Nónius, arab és angol telivér állami kezelésben levő ménekkel történt.¹⁵³

A jó minőségű állomány éles kontrasztjaként megdöbbenéssel tapasztalta a ló-sorozási bizottság, hogy néhány gazda inkább levágta a lova farkát, szinte teljesen lenyírta róla a szórt. Mindezt abban a reményben, hátha így állataikat mentesíteni tudják az igénybevétel elől. Az esetek egy részében nem is hiába tették.

1944. április—májusában is volt egy nagyarányú lóigénybevétel, amikor több száz lovat vittek el.

Ha az orosházi állatvásárokra felhajtott állatok számát vizsgáljuk a tárgyalt időszakban, azt tapasztaljuk, hogy már 1943-ban a szarvasmarha és a sertések száma csökken, a lóé viszont nem. Még 1943-ban is megközelítően azonos az 1938-as szinttel, bár értékesítési aránya a másik kút állaténál kedvezőtlenebb. Lehetséges, hogy emögött az egyre sűrűsödő lószorozások miatti félelem van: a gazdák jobbnak látták eladni a lovukat, mint besoroztatni, ha már úgy látták, hogy lovukra kerül a sor. Anyagilag is jobban jártak, ha el tudták adni.

Baromfi, házinyúl. A baromfiállomány számát csak 1935-ből ismerjük, közel 60 000 db, az országos állomány, 0,26%-a. Ennek 75%-a tyúkféle, 10%-a kacsa és lúd, 13%-a galamb. A baromfi-feldolgozó ipar ezután történt felfutásából a baromfiállomány számszerű gyarapodására következtethetünk, bár a környék falvainak lakosai is itt értékesítették a baromfit nagy tételben.

Az állományt a belvizek és az árvíz eléggé megtizedelte, főleg a tanyákon. A fejlődést gátolta, hogy a konzervipari konjunktúra ellenére a takarmányadatok kiszámításánál 1 baromfira csak 6 kg szemes kukoricát lehetett visszatartani 1 évre.¹⁵⁴ Ez viszont csak a tanyai tartáshoz volt elegendő. 1942 végén még nagy baromfi- és házinyúl-kiállítást rendeztek. Itt tisztviselők is állítottak ki, pl. leghorn állományt, de a tyúkfélék között a kendermagos volt az uralkodó. Sokan állítottak ki házinyulakat is, itt a többség fehér angora volt. A házinyúl tenyésztésének propagálása, fellendítése a takarmányszegény körülmények között a húshiányt volt hivatott enyhíteni.

Juh, kecske. A juhokat a két nagybirtok tartotta. Számuk bizonyos fejlődés elérése után visszaesett a kiindulás alapra. Propagáltak fésűsgyapjas bányákat is, de itt nem volt jelentkező.

A kecske tenyésztését intézményesen akarták fellendíteni, de ennek a nyomaival nem találkozhatunk. Hat év alatt majdnem a négyszeresére emelkedett a „szegényemberek tehenének” a száma.

Méhészet. A háborús gazdálkodásban a jegyrendszert először a cukorra vezették be, ezért megnőtt a helyettesítő édesítőszerek jelentősége. Magyarországon a méz, majd később a melasz volt leginkább hozzáférhető. A községben 1935-ben 1458 méhcsaládot írtak össze. 1941-ben kb. 300 tagja volt az 1913-ban alakult Orosháza és Vidéke Méhész Egyesületnek. Tagjai között képviselve volt az orosházi társadalom minden osztálya és rétege.¹⁵⁵ Az Egyesület 1941-ben a méz szabad áras forgalmát kérte a hatóságoktól, amit 1942-ben el is értek.¹⁵⁶ A méhállomány téli áttelelésének segítésére 1943-ban 89 q méhészeti cukrot osztottak ki.¹⁵⁷ A későbbiek során nincs hír tőlük.

Selyemhernyó. Elsősorban az agrárproletárok tenyésztették, mellékfoglalkozásként, keresetkiegészítésként. 1942-ben 100—120 család foglalkozott vele. Hat év alatt az I. osztályú selyemgubó árát 1,4 P-ről 5 P-re emelték fel, hogy a termelők viszonylagosan megtalálják számításukat.

Kertészet

Az adatok szinte kizárólagosan a gyümölcskertészetre vonatkoznak, amelynek fellendítése Zatykó Sándor nevéhez fűződik.¹⁵⁸ 1935-ben még csak 16 kh területen volt elkülönített gyümölcsös 2293 db fával. 5 évvel később csak Zatykó Sándor gyopárosi faiskolájában 3207 fa volt és 1942-ben 77 tulajdonosnak volt 100 gyümölcsfánál többet magába foglaló elkülönített gyümölcsöskertje, összesen 13 697 db fával.¹⁵⁹

Ez szolgáltatta az alapot arra, hogy 1939. januárjában megalakítsák a hegyköz-

séget kb. 200 fő részvételével. Elnöke Zatykó Sándor lett. A hegyközség egyik feladata a kártevők elleni kollektív védekezés volt. 1939. májusában már 30 kerttulajdonost meg is bírságotlaltak 4—6 P-re, mert elmulasztották a hernyózást.¹⁶⁰ A hegyközség szervezete szolgált keretül a háború alatt a permetezőszerek, befőzési cukrok beszerzésére és szétosztására. Különösen permetezőszerekben volt hiány. 1940-ben már rézgáliccal szélhámuskodtak az orosházi tanyavilágban. 1942-ben a fentebb említett gyümölcsfaállományra csak 411 kg káliszappant kaptak, valamint később még 501 kg rézgálicot, és 167 kg rézmészport. Ez a nagy esők miatt elégtelennek bizonyult, mert a három éven át ismétlődő belvíz, amely tartósan talajközelen volt, a Nagyatádi-telep mélyebben fekvő részein elpusztította a gyümölcsfákat.

Bár a gyümölcsfák árait is növelte az infláció, felmerült a megtermett gyümölcs későbbi, téli hasznosításának gondolatai. Részint a gyümölcspulpot (gyümölcsvelőt) gyártott belőle a Bernardineli cég, részint a cukorjegyrendszer ellenére igyekeztek a befőzést a korábbi szinten tartani: ún. befőzési cukrot lehetett íratni és vásárolni. 1942-ben 250-en, 1944-ben már 1430-an vették igénybe a lehetőséget. Harmadsorban pedig a gyümölcsaszalást próbálták. Korábban Monoron építettek külön erre a célra szolgáló épületet, 1943-ban pedig az állami kertben is építettek egyet.

JEGYZETEK

1. E dolgozat a szerző „Orosháza a második világháború idején” című bölcsészdoktori disszertációjának (1975) első fejezete. Így a szűkre szabott hely miatt több olyan téma nem szerepel itt, ami a disszertáció más fejezeteiben található, és a mezőgazdaság határterületeihez tartozik. A disszertáció azzal a céllal készült, hogy biztosítsa a szerves kapcsolatot az 1965-ben megjelent „Orosháza története és néprajza”, valamint az 1974. őszén megjelent „A szocializmus útján. Orosháza, 1944—1974.” című művek között. Hiszen a jelzett kor nincs kidolgozva. Országosan sem sok helytörténeti kiadvány jelent meg erről a korszakról. (Farkas József: Mezőberény a második világháború idején, Mezőberény története I. kötet, 383—396.; Takács Edit: Adatok Szentés második világháború alatti gazdasági, társadalmi és politikai viszonyaihoz. Tanulmányok Csongrád megye történetéből Szeged, 1979. A dolgozat forrásai a fennmaradt járási főszolgabíró és községi iratanyag, a számottevő helyi sajtó és a sok visszaemlékező, akik értékes segítséget tudtak nyújtani, amiért a szerző itt mond köszönetet.

2. Az olvasó munkájának megkönnyítésére előljáróban közöljük néhány gyakoribban előforduló rövidítés feloldását: OFH Orosházi Friss Hírek; OFU Orosházi Friss Újság; OU Orosházi Újság; BML Békés megyei Levéltár Gyula;

3. Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben Magyar Statisztikai Közlemények.

Új sorozat 105. kötet 298—299. 300—301.

4. Berend T. Iván—Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848—1944. Bp. 1973. 342.

5. OFH 1944. 09. 20.

6. Orosháza története és néprajza. Szerkesztette: Nagy Gyula Orosháza, 1965. I. 705.

7. Gazdacímtár 1925. és 1935.

Gzadacímtár 1925. Bp. 1925. 38—39., 84., 93.

Gzadacímtár 1935. Bp. 1937. 38—39., 40., 80., 87. 89., 91. Egyes becslések szerint a Gazdacímtár alapján csak töredékét lehet felbecsülni az orosháziak más község határában levő földbirtokaiaknak. (ui. csak a 100 holdnál nagyobb birtokokat, illetve birtokosok birtokait közli).

8. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben Magyar Statisztikai közlemények Új sorozat 99. kötet 300.

9. Dr. Babinszki Mihály főiskolai tanár visszaemlékezése.

10. Darvas József: A legnagyobb magyar falu. Bp. 1965. 51.

11. BML Orosháza község iratai 17 749/1941.

12. BML Orosháza község iratai 9220/1941.

13. BML Orosháza község iratai 641/1945.

14. OFH 1941. 03. 19.

15. OFH 1941. 12. 25.
 16. OFH 1941. 12. 04.
 17. BML Orosháza község iratai 12 351/1943.; 157. sz. kgy.
 18. OFH 1944. 04. 02.
 19. BML Orosháza község iratai 16 301(1939. 245. kgy.) 1940.
 20. Oh-i ev. egyház képviselőtest jkv. 1943. 09. 03.
 21. Berend—Szuhay.: i.m. 300. p. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 100. kötet Bp. 1937. 397., 246., 222., 228., 258., 306., és a 105. kötet 324—325., 292—293., 300—301., 340—341., 404—405.
 22. BML Orosháza község iratai 8 615/1944.
 23. Dr. Babinszki Mihály visszaemlékezése.
 24. Magyarország állatállománya, gazd. felszerelése... 1935. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 100. kötet; BAL Orosháza község iratai 3147/1943.
 25. S középparasztságnál elterjedt volt, különösen ha a rokonság tanyái közel voltak egymáshoz, hogy közösen használták a gépeket. Stüle József visszaemlékezése.
 26. Németh Sándor visszaemlékezése.
 27. Berend—Szuhay: i. m. 302.
- A számosállat kiszámítására használt váltószámok a „régiek” szarvasmarha és ló: 0,8; sertés: 0,114; juh; 0,0714. A Közgazdasági kislexikon alapján. Bp. 1972. X.
28. Az egyes országok értékeit a „Nemzeti adatok a mezőgazdaságról” (Agroinform, Bp. 1969.) c. kiadványából vettük: 72—72. p. Ez a FAO számosállat-átszámítási kulcsát használja: szarvasmarha: 0,8; ló: 1,0; sertés: 0,2; juh: 0,1; Az előző bekezdéshez képest eltérő értékek innen adódnak!
29. Kossuth Lajos Mezőgazdasági Szakközépiskola jogelődjének a Felső Mezőgazdasági Iskola meteorológiai állomásának mérései 1922-től
- Az orosházi belvízkérdés leírása olvasható még kortárs szerző tollából: Baranyai Kálmán: A belvízkérdés az orosházi járásban. Közigazgatástudomány 1943. 3. sz. 60—78. Darvas József is ír róla „A kétszáz év előtti vízi világ éled fel Orosháza határában” című riportjában. Megtalálható a Végig a magyar szaharán kötetben (Bp. 1961. 176—183)
30. OFH 1940. 07. 14.
 31. BML Orosháza község iratai 9240/1941.
 32. OL BM iratai K 562 Árvízvédelmi Országos Kormánybiztos ír. 1940.
 33. U.o.
 34. OFH 1941. 02. 07. Alispáni jelentés.
 35. OFH 1941. 05. 01.
 36. BML Orosháza község iratai 12 224/1941.
 37. BML Orosházi járási főszolgabíró iratai 423/1942.
 38. BML Orosházi járási főszolgabíró iratai 807/1942.
 39. OFH 1942. 02. 26.
 40. OFH 1942. 03. 23.
 41. OFH 1942. 03. 23.
 42. OFH 1942. 03. 31.
 43. OFH 1942. 05. 21.
 44. OFH 1942. 05. 24.
 45. OFH 1942. 07. 14.
 46. Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország gyáripára 1933—1944. Bp. 1958. 300.
 47. OFH 1940. 05. 16.
 48. BML Orosháza község iratai 9866/1941.
 49. OFH 1942. 12. 31.
 50. OU 1944. 01. 03.
 51. BML Orosháza község iratai 4669/1945.
 52. OFH 1944. 06. 25.
 53. BML Orosháza község iratai 2964/1944.
 54. BML Orosháza község iratai 10 285/1944.
 55. OFH 1944. 07. 30.
 56. OFH 1944. 08. 20.
 57. BML Orosháza község iratai 1759/1942.; 10 737/1943.: 3279/1944
 58. OFH 1939. 05. 06.
 59. Hoóz István: Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között. Bp. 1970. 205.
 60. OFH 1942. 01. 03.
 61. OFH 1939. 02. 07.
 62. Szabad Szó 1943. 05. 09.

65. dr. Babinszky Mihály visszaemlékezése
64. OFH 1939. 02. 09.
65. A bérezés miatt ellentét alakult ki a megyében az egész évre szerződött családos és a 8 nyári hónapra szerződött legénybéresek között is. MSZMP KB. PI Arch. 651.f.2. (1943—7—4030 A XIII; (3) 1843/27.
66. BML Orosháza község iratai 640/1941.; 8.175/1943
67. BML Orosháza község iratai 1821/1942.; OFH 1941 08 13.; 1942. ol.
68. OFH 1943. 05. 05.
69. OFH 1943. 08. 28.
70. BML Orosháza község iratai 10 285/1944.
71. BML Orosháza község iratai 12 240/1944.
72. OU 1938. 01. 30.
73. Népszava 1939. 01. 21. 7. p.
74. OFH 1939. 09. 13.
75. OFH 1939. 02. 07.
76. BML Orosházi járási főszolgabíró iratai 12 240/1945.
77. OFH 1940. 06. 29.
78. OFH 1941. 03. 15.; BML Orosháza község iratai 1820/1942.
79. Gallyas István visszaemlékezése.
80. Soós Béla visszaemlékezése
81. OFH 1943. 05. 27.; 1943. 05. 30.
82. OFH 1942. 10. 31.
83. BML Orosháza község iratai 12 603/1942.
84. OFH 1943. 01. 24.
85. OFH 1942. 10. 19.
86. OFH 1941. 12. 25.
87. BML Orosháza község iratai 13 996/1942.
88. OFH 1944. 01. 16.
89. OFH 1942. 01. 30.
90. BML Orosháza község iratai 4191/1942.
91. OFH 1939. 02. 02.
92. BML Orosháza község iratai 5286/1940.
93. BML Orosháza község iratai 2365/1940.
94. OFH 1940. 04. 11.
95. BML Orosháza község iratai 6178/1940.
96. BML Orosháza község iratai 3592/1940.
97. BML Orosháza község iratai 5286/1940.
98. OFH 1941. 02. 09.
99. BML Orosháza község iratai. 7679/1941.
100. BML Orosháza község iratai 10 692/1941.
101. OFH 1942. 01. 25.
102. BML Orosháza község iratai 2170/1942.
103. BML Orosháza község iratai 2553/1942.
104. OFH 1942. 05. 05.
105. 1042. 03. 08.
106. OU 1942. 04. 28.
107. OFH 1942. 09. 17.
108. BML Orosháza község iratai 11 765/1943.; 454/1943.; 18 049/1943.
109. OFH 1943. 04. 08.
110. OFH 1943. 08. 08.
111. OFH 1944. 03. 23.
112. BML Orosháza község iratai 7823/1944.
113. BML Orosháza község iratai 9498/1944.
114. OFH 1941. 10. 12.
115. OFH 1944. 04. 23.
116. OFH 1944. 03. 15.
117. Szabó Pál: Orosháza számokban. Orosháza, 1938.
118. OFH 1940. 06. 02.
119. OFH 1942. 06. 21.
120. BML Orosháza község iratai 1431/1945.
121. Bokor István, Kovács Pál visszaemlékezése
122. Berend—Bánki: A magyar gazdaság 100 éve i.m. 218.
123. OFH 1942. 02. 08.; 1943. 07. 18.

124. BML Orosháza község iratai 14 656/1942.
125. BML Orosháza község iratai 13 080/1943.
126. BML Orosháza község iratai 5994/1943.
127. Orosháza története és néprajza i. m. I vol. 701.
128. OFH 1942. 02. 08.
129. BML Orosháza község iratai 12 522/1941.
130. BML Orosháza község iratai 18 556/1943.
131. OFH 1942. 02. 14.
132. OFH 1943. 07. 25.; 1942. 10. 01.
133. BML Orosháza község iratai 19 271/1940.
134. BML Orosháza község iratai 9309/1942.
135. BML Orosháza község iratai 14 309/1942.
136. OFH 1939. 02. 16.; 1939. 04. 24.
137. Tiszántúli Gazdák 1939. 10. 15. XVII. évf. 18. sz.
138. OFH 1943. 01. 14.; 1944. 01. 20.
139. OFH 1940. 03. 28.; 1940. 04. 21.
140. OFH 1943. 04. 17.
141. Csöppös István: A magyar sertésállomány alakulása a II. világháború időszakában. Agrártörténelmi Szemle 14. évf. 1972. 1—2. sz. 196—214.
142. Orosháza története és néprajza i.m. II. 23.
143. Ausch Sándor: Az 1945—46. évi infláció és stabilizáció. Bp. 1958. 44.
144. OU 1943. 02. 18.
145. OFH 1943. 12. 02. dr. Torkos Béla felszólalása a Járási Mezőgazdasági Bizottságban.
146. OFH 1941. 04. 24.
147. OFH 1941. 05. 09.
148. OFH 1941. 06. 19.
149. BML Orosháza község iratai 12 312/1943.
150. OFH 1943. 09. 05.
151. BML Orosházi Járási főszolgabíró iratai 650/1943
152. BML Orosháza község iratai 660/1942.
153. OFH 1942. 02. 06.
154. OFH 1941. 12. 02. A Közellátási Miniszter 352.700/1941. sz. rend.
155. Janovics Imre és még néhányan foglalkoztak a baloldaliak közül is méhészettel.
156. OFH 1941. 01. 21.; 1942. 07. 21.
157. OFH 1943. 02. 23.
158. Féja Géza: Viharsarok. Bp. 1957. 224.
159. OU 1942. 06. 18.
160. OFH 1939. 05. 11.
161. OFH 1940. 01. 24.
162. OFH 1942. 05. 03.; 1942. 05. 07.

Angaben zur Geschichte der Landwirtschaft von Orosháza während des Zweiten Weltkrieges

ISTVÁN FORMAN

Während des Zweiten Weltkrieges besaßen unter den Bodeneigentümern die Mittelbauern und Landwirte mehr als die Hälfte des Feldbodens. Eine gleiche Feldgröße befand sich im Grenzgebiet anderer Gemeinden und Städte in ihrem Besitz. Die Zahl der Landproletarier und Kleinbauern betrug um 4000. In diesen gährte das Verlangen nach eigenem Feldbesitz, und dieses konnte auch durch die Grundstücksparzellierung nicht abgedämpft werden.

Auf der Basis des auf einen Traktor fallenden Ackerlandstücks hob sich Orosháza weit über die ungarischen Dörfer hervor, gleichfalls gab es hier viele Dreschmaschinen, die in den anliegenden Feldgebieten Arbeit übernahmen. Die hohe Zahl der verschiedenen benutzten Maschinen läßt auf eine intensive Wirtschaft schließen.

Der Tierbestand war gleichfalls hoch, weit über dem ungarischen Durchschnitt, und erreichte das Niveau der besten Tierhaltungsbezirke von Transdanubien.

Die witterungsmäßig außergewöhnlichen Jahre 1940—41—42 brachten schwere Binnenwasserfluten mit sich, die durch die außergewöhnliche Überschwemmung von 1942 nur noch verschlimmert wurden. Ein Damm von 15 km Länge und stellenweise 8 m Breite hielt am Rande der Gemeinde das 2,5—3 m tiefe Wasser zurück, damit das Innengebiet nicht überschwemmt wurde. Wegen des Wassers konnte in jenen Jahren ein Viertel bis ein Drittel des Ackerlandes nicht bestellt werden.

Der Überschuß an Arbeitskräften war bereits 1940 durch die Einberufungen zum Wehrdienst und den Kampf gegen das Hochwasser aufgesaugt worden. Das Agrarproletariat versuchte in Nachwirkung der angerollten Preiserhöhungen den aufgetretenen Arbeitskräftemangel zur Erhöhung der Arbeitslöhne auszunutzen. Aus diesem Grunde wurden die Arbeitslöhne von der Regierung gesetzlich maximiert. Die Besitzer zahlten jedoch, um Arbeiter zu bekommen, mehr als zugelassen war. 1938—39 arbeiteten viele in Deutschland, wohin die Feldarbeiter durch die niedrigen Preise für die Industrieprodukte angezogen wurden.

Bis 1942 wuchs die in den Gewächsanbau einbezogene Landfläche. Zu diesem Zeitpunkt wurde jedoch das sogenannte „Jurcsék-System“ eingeführt. Dessen Hauptgedanke ist, daß die auf der Basis der Qualität des Ackerlandes errechnete staatliche Erwerbssteuer in Naturalien in Form von Ernteerträgen und Tierprodukten gezahlt werden mußte. Da im ersten Jahr die Gärten noch nicht besteuert wurden, wurde insbesondere in Nähe der Einzelhöfe ein Teil des Ackerlandes als zu den Gärten gehörend eingezäunt, und andererseits, da die Tierprodukte mit hoher Punktzahl berechnet wurden, verschwanden Fleisch, Milch, Butter und Eier vom Markt, hiermit die hohen Preise des Schwarzmarktes noch mehr erhöhend. Der Staat versuchte

sich mit Saatgutaktionen und Zuchttieraktionen, jedoch war die Wirkung dieser verschwindend gering.

Die Qualität des quantitativ hohen Tierbestandes war gleichfalls gut, jedoch fiel diese während des Krieges wegen Futtersorgen, Requirierungen und Pflichtablieferungen ab.